

בנין בית המקדש בזמן הזה

הרב שלמה גורן זצ"ל

אחד מעיקרי הדת והאמונה שלנו, המתבטא בתפילות שאנו מתפללים לפחות שלש פעמים ביום, היא האמונה בבנין בית המקדש השלישי, כפי שמסתיימת תפילת י"ח: "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך, ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות". ואנשי כנסת הגדולה התקינו את ברכת העבודה בתפילת י"ח ובברכת המוסף של שבת ומועד, שמכוונת כולה להשבת העבודה לדביר ביתך. וכן ניבא על כך ישעיהו לעתיד לבא: "והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפילתי עולתיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים" (ישעיה נו, ז).

אמנם נחלקו בזה גדולי הראשונים אם בית המקדש השלישי יבנה בידי אדם, או שירד משוכלל מן השמים, ככתוב: "מקדש ה' כוננו ידוך" (שמות טו, יז). כמו שכתב רש"י במס' ר"ה (ל, א) בד"ה "אי", ובמס' סוכה (מא, א) בד"ה "אי נמי" ובתוס' שם ד"ה "אי נמי" ובראשונים אחרים שם. או כשיטת הרמב"ם וסיעתו הסוברים שקיימת מצוה לדורות ובזמן הזה לבנות את בית המקדש, ככתוב: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כה, ח), כמו שכתב הרמב"ם בריש הלכות בית הבחירה. ולפי שיטתו, כל שקיימת אפשרות מעשית לבנות את בית המקדש, מצוה עלינו לבנותו.

ברם, בנוסף לקשיים הפוליטיים והמעשיים שיש בקיום מצוה זו בזמן הזה, נערמות עלינו גם בעיות הלכתיות חמורות ואחת מהן היא בעית הנביא שזקוקים לו לצורך בנין המקדש והמזבח. ומכיון שאבד חזון מישראל ודבר ה' יקר בימים אלה, אין חזון נפרץ ואין לנו לא נביא ולא רואה וחזוה, כמו שכתב הרמב"ם (שרש יד לספר המצות): "וידוע ג"כ שהנבואה והמלכות כבר נסתלקו ממנו, עד שנסור מן העונות אשר אנחנו מתמידים עליהם, ואז יכפר לנו וירחמנו כמו שיעדנו וישיבם, כמו שאמר בשוב הנבואה 'והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם'" (יואל ג, א), אין אפשרות לכאורה לחשוב על בנין בית המקדש.

ובאגרת תימן (פ"ג) דן הרמב"ם בזיקה שבין החזרת הנבואה בישראל לביאת המשיח, והוא קובע שם עפ"י סוד זמן להחזרת הנבואה לישראל וכותב שם: "ולפי ההיקש הזה

והפירוש הזה תחזור הנבואה לישראל בשנת ארבעת אלפים תשע מאות שבעים ושש ליצירה, ואין ספק שחזרת הנבואה היא הקדמת המשיח שנאמר 'ונבאו בניכם ובנותיכם' וגו' (יואל שם). ולמרות שאין הרמב"ם קובע שיש קשר הלכתי או אורגני, בין חידוש הנבואה לימות המשיח, מצא בכל זאת זיקה פנימית ביניהם כמו שכתב הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג לו): "כבר ידעת אמרם (שבת ל, ב) 'אין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות' וזאת היא הסיבה העצמית בהפסקת הנבואה בזמן הגלות... והיא הסבה ג"כ לשוב הנבואה אלינו כקדמותה לימות המשיח".

הנבואה נוהגת גם בזמן שאין בית המקדש קיים

כך שמבחינה עקרונית נבואה נוהגת גם בזמן הזה, ואין היא תלויה לא בבית המקדש ולא בשום עיכוב חיצוני אחר כמו שמשמע מהרמב"ם. גם בעל ספר החינוך לא הגביל את הנבואה בזמן, שכן במצוה תקטז "לשמוע בקול כל נביא" כותב: "ונוהגת מצוה זו בזכר ונקבה כל זמן שימצא נביא בינינו". מכל מקום ברור שאם נגביל את בנין בית המקדש בצו הנבואה, תשלל קיום מצות בנין בית המקדש בזמן הזה, לפני בואו של אליהו הנביא זכור לטוב, מבשר השלום והגאולה, גם לפי שיטת הרמב"ם. ואע"פ שבתוס' במס' שבועות (כה, א) בד"ה "רב" יש קושיא בשם ה"ר עזרא הנביא, אין כוונתם לנביא ממש, ואפי' מי שזוכה לרוח הקודש אינו נעשה ע"י כך לנביא. שהרי הברייתא במס' יומא (ט, ב), ובסנהדרין (יא, א) קובעת שחגי זכריה ומלאכי היו הנביאים האחרונים. ואע"פ שבברייתא מצינו זיקה בין נבואה לרוח הקודש, שכן שנינו שם: "משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל", אין זהות ביניהם. ויש להאריך בנושא זה, אבל אין כאן מקומו. ביחוד מתעוררת בעית הנביא בבנין בית המקדש, לפי שיטת הירושלמי במס' מעשר שני (פ"ה ה"ב) הקובעת שבית המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד, סביר להניח שקודם מלכות בית דוד לא תתחדש עדיין הנבואה בישראל, כי מהירושלמי שם משמע שבזמן שיבנה הבית השלישי לא ישתנו עדיין סדרי עולם ומערכות הטבע בעולם. לכן נתתי אל לבי לחקור ולברר בעיה חשובה זו, וה' יזכנו לראות בבנין בית הבחירה במהרה בימינו.

והנה בספרי דברים פרשת "ראה" (פיסקה סב) דורש את המקרא של בנין בית המקדש: "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם" (דברים יב, ה) – "דרוש על פי נביא, יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? ת"ל 'לשכנו תדרשו ובאת שמה', דרוש ומצוא ואת"כ יאמר לך נביא", ע"כ. משמע מזה שהתנאי לבנין בית המקדש העתיד להתקדש בקדושת עולמים, הוא שיבנה עפ"י נביא ככתוב "אשר יבחר ה'" (שם) שכוונתו עפ"י נביא.

לכאורה אין זה מוסב על בנינו של בית המקדש עצמו, כי אם על בחירת המקום שיתקדש ויבנה בו. כמו שמשמע מן הסיפא של הספרי הממשיך ודורש: "וכן אתה מוצא

בדוד שנאמר 'זכור ה' לדוד את כל ענותו. אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב. אם אבא באהל ביתי וגו' אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב" (תהלים קלב, א-ה). משמע שמדובר באיתור מקום המקדש, ולא לצורת בנינו.

וכן פירש רבנו הלל על הספרי: "דרוש על פי נביא באיזו השבט ובאיזה מקום תבנה בית המקדש". ועל "דרוש ומצא" כתב רבנו הלל: "כדגרסינן בפרק איזהו מקומן דרש רבא מאי דכתיב וילך הוא (דוד) ושמואל וישבו בנויות ברמה' (שמו"א יט, יח), וכי מה ענין ניות אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם" (זבחים נה, ב) וכו'.

אולם ממה שנאמר לאחר מכן בספרי, משתמע לכאורה שגם על עיתוי הבנין צריכים נביא. שכן נאמר שם בספרי לאחר מכן: "מנין שלא תעשה אלא על פי נביא? שנאמר 'ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגרן ארונה היבסי' (ש"ב כד, יח), ואומר 'ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו" (דה"ב ג, א). הגר"א בהגהותיו על הספרי גורס: "מנין שלא עשה אלא על פי נביא", ולפי גירסא זו של הגר"א מוסברת היטב השאלה השניה של הספרי. שבראשונה לומד שצריך נביא, ואח"כ לומד שאכן עשה כן דוד. ברם, לפי הנוסח שלפנינו צ"ל שהשאלה השניה מוסבת על העיתוי של בנין המזבח בהר המוריה ע"י דוד, ובנין המקדש ע"י שלמה המלך. שלכן מביא את המקרא של שלמה המדבר על בנין בית המקדש כולו ולא רק על המזבח.

איך יתכן שדוד ושמואל הרואה וכל דורם שכחו היכן הר המוריה וחיפשו את מקומו במרחק רב מירושלים?

לכאורה תמוהים דברי הכתוב בתהלים (קלב), דרשת הספרי וסוגית הגמ' במס' זבחים (נד, ב), מכולם משתמע שדוד לא ידע היכן לבנות את בית המקדש, ככתוב: "אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב וגו' עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב" (תהלים שם ב-ה). נשאלת השאלה, לשם מה היו זקוקים לנביא שיציביע על מקום המקדש, כפי דרשת הספרי, הלא הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ב ה"ב) כותב: "ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה, הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל. ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא, ומשם נברא. אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא". לפי זה תמוה מאד, וכי שכחו כל הדורות מאברהם עד דוד את מיקומו של הר המוריה, עד שדוד היה צריך להשבע ולידור ולנדד שנתו מעיניו, כדי לאתר את הר המוריה? ואם נאמר שהר המוריה עצמו היה ידוע, אלא שמקום המקדש ומקום המזבח היכן שנעקד יצחק אבינו לא היה ידוע, ועל זה נשבע דוד המלך ונדד שנתו מעיניו, כדי למצוא בדיוק את מקום המזבח של אברהם אבינו, בתוך השטח של הר המוריה. אין זה משתמע לא מן הכתובים בתהלים הנ"ל, ולא מסוגית הגמ' במס' זבחים. שכן בכתוב נאמר: "עד

אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב. הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער" (תהלים שם ה, ו).

משמע שחיפש דוד אחר מקום המקדש בשטח נרחב של אפרת - היא בית לחם, כפשוטו של מקרא, ולא הצטמצם לחפש בשטח של הר המוריה עצמו כדי למצוא את מקום העקידה של יצחק. אלא א"כ נאמץ את פירושו של רש"י בתהלים (שם) ושל הגמ' בזבחים הנ"ל ש"שמענוה באפרתה" הכוונה לספר יהושע שבא מאפרים.

והנה מהגמ' הנ"ל ברור שהבעיה היתה לאתר את מקום המקדש, בשטח נרחב יותר מאשר בהר המוריה, או שנפרש כפשוטו של מקרא, שמקומו של הר המוריה עצמו נעלם מהם. שכן אמרו שם: "אמרי כתיב 'וקמת ועלית אל המקום' (דברים יז, ח), מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל, וארץ ישראל גבוהה מכל ארצות וכו'. סבור למבנייה בעין עיטם דמדלי אמרי ניתתי ביה קליל, כדכתיב 'ובין כתפיו שכן' (דברים לג, יב)". ומאחר שחשבו לבנות את בית המקדש בעין עיטם שהוא מעין מי נפתוח, כמו שפירש"י ז"ל שם, ברור שדוד ושמואל שעסקו בנויו של עולם לא ראו עצמם צמודים לשטח הר המוריה עצמו, אלא שחפשו בכל א"י מקום לבית המקדש משכנות לאביר יעקב, עד שמצאו את מקומו וקידש אותו דוד, וחשבו שאפשר לבנותו גם מחוץ להר המוריה, היתכן כן?

כדי לבנות את הבית השני היו זקוקים לשלשה נביאים שיעידו להם על מידות המזבח, על מקום המזבח ועל ההלכה שמקריבין אע"פ שאין בית

והנה במס' זבחים (סב, א) ביחס למיקומו של המזבח בבית השני, מצינו שאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: "שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה. אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אע"פ שאין בית. במתניתא תנא ר"א בן יעקב אומר שלשה נביאים עלו עמהן מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אע"פ שאין בית, ואחד שהעיד להם על התורה שתכתב אשורית".

וכן כתב הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ב ה"ד) כלשונו שם: "ושלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד העיד להן על מקום המזבח, ואחד העיד להן על מדותיו, ואחד העיד להן שמקריבין על המזבח הזה כל הקרבנות אע"פ שאין שם בית".

והנה ביחס לבית שני משמע שלא זכרו את מקום המזבח, ולכן היו זקוקים לנביא שיעיד להם על מקומו המדויק, מכיון ש"המזבח מקומו מכוון ביותר, ואין משנין אותו ממקומו לעולם, שנאמר 'זה מזבח לעולה לישראל' (דה"א כב, א), ובמקדש נעקד יצחק אבינו, שנאמר 'ולך לך אל ארץ המוריה'" (בראשית כב, ב), כמו שכותב הרמב"ם שם (פ"ב ה"א).

והנה, מה שמחייב הכתוב לבנות את בית המקדש עפ"י נביא כנ"ל בספרי, צריך עיון אם כוונת הכתוב שהנביא צריך להודיע את מקום המזבח ומדות העזרה, ההיכל וקודש הקדשים,

ככתוב: "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית" (דה"א כה, יט). ופירש"י בזבחים (לג, א) ד"ה "הכל בכתב": "כך אמר דוד, כל פתח העזרה ומדותיה ובנין כל הבית נמסר לי מיד ה' ואין להוסיף על החשבון". ובדברי הימים הנ"ל כתב רש"י בד"ה "כל מלאכות התבנית": "תבנית הבית חכמני והשכילני כמו תבנית אורך ורוחב וגובה, והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקודש, כמו ששינונו הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה" וכו'.

או שמא גם אם יודעים את מקומו ומדותיו יש צורך בנביא כדי לקדש את בית המקדש ואת המזבח, מעין זה ששינונו במשנה במס' שבועות (פ"ב מ"ב): "שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות, אלא במלך ונביא ואורים ותומים ובסנהדרין של שבעים ואחד" וכו', ושם בודאי שהופעת הנביא בתוספת העיר והעזרות, היא לצורך הקדשת המקום ולא כדי לבחור את המקום. ויתכן שאין צורך גם שם בהופעתו הפיסית של הנביא בעת טקס ההקדשה, כי אם בהסכמתו של הנביא. שכן מקומו של הנביא נפקד מטקס ההקדשה, כמו ששינונו במשנה הנ"ל וברמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ו הי"ב), שהב"ד שעושים שתי תודות וכל ישראל נזכרים בעת ההקדשה, אבל לא הנביא והמלך. והרמב"ם בפ"ו הנ"ל לא מזכיר את כל ישראל, כפי שנזכרים במשנה. ולכאורה יתכן שיש שם את בי"ד הגדול אין צורך בנוכחות של כל ישראל, משום שסנהדרין גדולה מייצגת את כל ישראל, כמו שהוכחנו בתשובה הלכתית אחרת, ורק כשאין שם את בי"ד הגדול יש צורך בכל ישראל.

גם השתתפותם של האורים ותומים בטקס ההקדשה צ"ע, שאם שואלים באורים ותומים ובשמים מסכימים לתוספת העיר והעזרות א"כ למה צריכים את הנביא, הלא שנינו במס' יומא (עג, ב) שגדול כוחם של אורים ותומים משל נביא "שגזירת נביא חוזרת, גזירת אורים ותומים אינה חוזרת". אלא שמע מינה שהופעת הנביא עצמו בטקס ההקדשה מעכבת ולא ההסכמה הנבואית של הנביא.

הסנהדרין הגדולה מייצגת את כלל ישראל, וכל מקום שזקוקין לכלל ישראל די בבית הדין הגדול

והנה מה שאמרנו שכל שיש שם בי"ד הגדול, הם מייצגים את כל ישראל ואין צורך שכל ישראל יהיו נוכחים במקום, לכאורה יש לכך סתירה מסוגית הגמ' בסנהדרין (טז, א), שעולא בשם ר' אלעזר מפרש את דברי המשנה שם: "אין דנין לא את השבט וכו', אלא עפ"י בי"ד של שבעים ואחד, בבאין על עסקי נחלות, וכתחילתה של א", מה תחילתה שבעים ואחד אף כאן שבעים ואחד", ושואלת הגמ': "אי מה תחילתה קלפי אורים ותומים וכל ישראל, אף כאן קלפי אורים ותומים וכל ישראל?" משמע, שגם כשיש שם בי"ד הגדול של שבעים ואחד אין הם פוטרים את כל ישראל מלהיות נוכחים שם. וא"כ הדרא קושייתנו על הרמב"ם לדוכתא, למה השמיט את כל ישראל מטקס הקדשת העיר והעזרות.

ויש לכאורה להביא ראיה מן התורה, שכל שיש שם בי"ד הגדול אין צורך בנוכחות כל עדת ישראל, שכן מצינו בפרשת בא, במצות הפסח: "דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית" (שמות יב, ג), הרי נצטוו משה ואהרן ללמד פרשה זו לכל עדת ישראל. ומה עשה משה רבינו?: "ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח" (שם יב, כא). ודרשו שם במכילתא דרבי ישמעאל (פרשת בא פי"א) את המקרא הזה: "ויקרא משה לכל זקני ישראל – מלמד שעשאן ב"ד", וכן הביא הרמב"ם בפירושו על החומש שם (שמות יב, כא): "מגיד שעשאן בית דין".

והכוונה לבית דין הגדול שמינה משה רבינו, כדי שיקדשו את החודש הראשון, שזה נתון ביד הסנהדרין הגדולה, כמו שכתב הרמב"ם בהל' קידוש החודש (פ"ה ה"א): "כל מה שאמרנו מקביעות ראש חודש על הראיה ועיבור השנה מפני הזמן או מפני הצורך, אין עושין אותו אלא סנהדרין שבא"י או בית דין הסמוכים בא"י שנתנו להן הסנהדרין רשות, שכך נאמר למשה ולאהרן 'החדש הזה לכם ראש חדשים'. ומפי השמועה למדו איש מאיש ממשה רבינו, שכך הוא פירוש הדבר עדות זו תהיה מסורה לכם וכל העומד אחריכם במקומכם".

אלא שהדבר תלוי במחלוקת בין ר' יונתן ור' יאשיה במכילתא (שם), שלפי דעת ר' יונתן דיבר משה לזקנים והזקנים לאמור לכל ישראל. אבל לפי דעת ר' יאשיה ולפי גירסת המכילתא שלפנינו, משמע שמשה לימד את כל ישראל. אבל הרמב"ן בפירושו לחומש (שם) יש לו נוסח אחר בדברי ר' יאשיה ור' יונתן, וגם פירושו של הרמב"ן שונה מפירושו של הלזה.

עכ"פ משתמע מפרשה זו, שלמרות שנצטוו משה ואהרן לדבר "אל כל עדת ישראל", דברו רק לזקני ישראל שהם בי"ד הגדול, משום שבמקום שיש בי"ד הגדול אין צורך בנוכחות כל עדת ישראל, כי הסנהדרין הגדולה מייצגת את כל ישראל. לכן השמיט הרמב"ם את כל ישראל מסדר ההוספה על העיר והעזרות, משום שסנהדרין גדולה דיה לייצג את כל בני ישראל לפי דעתו של ר' יונתן. מה שאין כן לפי דעתו של ר' יאשיה אין משם ראיה לכך.

הירושלמי במס' סנהדרין (פ"א ה"ג) מביא ג"כ את דברי ר' אלעזר המפרש את המשנה: "אין דנין את השבט אלא בבי"ד של שבעים ואחד", בחורש שבין שני שבטים. ואין הירושלמי שואל את קושית הבבלי, שיצטרכו גם קלפי, אורים ותומים וכל ישראל. והר"ח מביא את פירוש הירושלמי לפי דברי ר' אלעזר שם מבלי להקשות על דבריו, משמע שאין בקושיא זו של הבבלי כדי לסתור את פירושו של ר' אלעזר. אבל הרמב"ם אינו פוסק כר' אלעזר, שכן השמיט פירוש זה מהלכותיו בהל' סנהדרין (פ"ה ה"א).

שני תפקידים מוטלים על הנביא בבנין בית המקדש – בחירת המקום והקדשתו

לכאורה יש לומר ששני תפקידים יש לנביא בבנין המקדש, האחד בחירת מקום המקדש, כפי הכתוב בתורה: "כי אם אל המקום אשר יבחר ה'" (דברים יב, ה) שכוונתו: "דרוש על פי נביא", כנ"ל בשם הספרי. והתפקיד השני הוא הקדשת המקום כמקום מקדש וכירושלים, כמו ששינינו במשנה במס' שבועות (פ"ב מ"ב).

והנה מהירושלמי במס' סנהדרין (פ"א ה"ג) ובירושלמי שבועות (פ"ב ה"ב) משמע לכאורה כן, כי ר' יהודה בירושלמי לומד את ההלכה הנ"ל שבמשנה "שאינ מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של שבעים ואחד" מן הנביאים ומן הכתובים, משמואל (ב כד, יט) ומדה"א (כא, יט), שם נאמר: "ויעל דוד בדבר גד אשר דבר בשם ה'". ודרש ר' יהודה: "ויעל דוד בדבר גד" – זה מלך ונביא, 'ויחל שלמה לבנות את בית ה' אלקי ישראל בהר המוריה אשר נראה לו' – אלו אורים ותומים, 'לדוד אביהו' – זה סנהדרין, 'שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך'".

לכאורה משמע שמן הכתוב בשמואל נלמד שצריך נביא כדי לבחור את מקום המקדש, מאחר ששם ציוה גד הנביא לדוד היכן לבנות את המזבח בגורן ארונה היבוס. והכתוב אצל שלמה בא ללמד כי לצורך הקדשת המקום כבית מקדש, יש צורך באורים ותומים וסנהדרין. אבל עדיין יש לתמוה על כך, שאם גד הנביא הוא אשר גילה לדוד את המקום בו יש להקים את המזבח, שעתיד להיות מקודש לעולמים, מכיון שמקום המזבח שהראה גד לדוד הוא המקום בו הקריב אדם וקין והבל ונח ובו עקד אברהם את יצחק, כמו שכתב הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ב ה"ב), א"כ מה הועיל מה שישבו דוד ושמואל בנויות ברמה ועסקו במציאת מקום לה', הלא בין כך היה צריך ללמוד זאת מפי גד הנביא.

התשובה לכך היא שהמחקר שערך דוד ושמואל בנויות ברמה, זה היה כארבעים שנה לפני שבא אליו גד הנביא בעוד שמואל חי, כאשר דוד עדיין לא היה מלך בפועל בחייו של שאול. ואע"פ שנמשח בשמן המשחה ע"י שמואל, זה נעשה למען העתיד, אבל בפועל לא היה לו דין של מלך, כמו שאמרו בגמ' במס' מגילה (יד, ב), שאמרה לו אביגיל לדוד: "עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם".

וצריך לומר לפי סוגית הגמ' במס' זבחים (נד), שדוד בטרם היותו מלך ישראל בפועל, היה מעונין ללמוד מפי שמואל את מקום המקדש ואת כל צורתו ומדותיו, ככתוב: "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל" (דה"א כח, יט), שכוונת הכתוב לפי סוגיות הגמ' למה שקיבל דוד משמואל הנביא, שדרש הכל מן התורה ברוח הקודש. כמו שפירש"י בפירושו לדברי הימים, שכבר הבאנו דבריו לעיל. ואע"פ שבמס' זבחים (לג, א) ובחולין (פג, ב) לא הזכיר רש"י את שמואל בנושא זה הרי מקרא מפורש בדה"א (ט, כב): "המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם". ורש"י בדה"א (כח, יב) מפרשו על מקום המקדש ובנינו וכמו שפירש בד"ה הנ"ל, כדי להוכיח שהנביא שהראה לדוד את מקום המקדש ואת מדותיו וצורת בנינו לראשונה, היה זה שמואל, ועל פיו קידש דוד את מקום המקדש ולא על פי גד הנביא. כמו

מצינו בזבחים (כד, א) שדוד קידש את רצפת בית המקדש, אע"פ שלא ניתנה לו רשות לבנות את בית המקדש, שכן שאלו שם: "כי קדיש דוד, רצפה עליונה קדיש, או דילמא עד לארעית דתהומא קדיש?"

מי מסר לדוד את מגילת בית המקדש, מוצאיו ומבואיו, ועפ"י איזה נביא קידש את רצפת העזרה

יוצא שגד הנביא לא בא להורות היכן לבנות את המזבח כדי לקדשו עפ"י נביא, אלא ליעץ לדוד מה עליו לעשות כדי לעצור את הדבר בעם. ויעץ לו לצורך זה להקים מזבח לה' בהר המוריה בגורן ארונה היבوسی, ולהקריב עליו עולות ושלמים. כפי שאכן עשה ועזר לו, ככתוב: "ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל" (שמואל ב כד, כה). ולכן לא ייחס דוד את תורתו והשכלתו בבנין המקדש ומיקומו ומידותיו לגד הנביא כי אם לשמואל הרואה, כמו שפירש רש"י כנ"ל. וכן כתב בדה"א (כח, יב) על הכתוב אצל דוד שמסר לשלמה: "ותבנית כל אשר היה ברוח עמו לחצרות בית ה'". כאשר הראהו שמואל הרואה כדכתיב: "המה יסד דויד ושמואל הרואה" (דה"א ט, כב) כנ"ל. ומוסיף רש"י שם (דה"א כח, יב) על כך חידוש ואומר: "ורבותינו אמרו וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד? ויאמר הנה בניות ברמה עוסקין היו בבניינו של עולם הוא בית המקדש, ולמד לו אותה שעה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד בכמה שנים", עכ"ל של רש"י. וכל זה לא מצינו בגמ' בזבחים הנ"ל. אדרבה מהגמ' משמע שדוד ושמואל פיענחו את מקום המקדש ע"י מחקר הלכתי עצמי כפי שלמדו זאת מן המקראות, ולא קיבלו זאת מפי הנבואה. שאם לא כן אלא הכל ניתן לשמואל מפי הנבואה, למה נאמר שם (זבחים נד, ב): "אמרי, כתיב 'וקמת ועלית אל המקום', מלמד שבית המקדש גבוה מכל א"י וא"י גבוהה מכל ארצות, לא הווי ידעי דוכתיה היכא". וכן נאמר שם בגמ': "סבור למבנייה בעין עיטם דמדלי" וכו' כנ"ל, שמע מינה שלא נתגלה להם לכאורה מקום המקדש ברוח הקודש. ברם, דברי המדרש שמביא רש"י הנ"ל מעידים כמאה עדים, ששמואל הנביא הוא אשר מסר בנבואה לדוד את מקום המקדש ובנינו, מוצאיו ומבואיו. וכנראה שסוגית הגמ' בזבחים באה כדי למצוא גם בכתובים יסוד ורמז למה שקיבל שמואל הנביא ברוח הקודש ולימד זאת לדוד.

והנה מצינו בירושלמי מס' מגילה (פ"א הל"א) חידוש בנושא זה, שם נאמר: "ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק מגילה שמסר שמואל לדוד ניתנה להידרש, מה טעמא, 'הכל בכתב' - זו המסורת. 'יד ה' - זו רוח הקודש, 'עלי השכיל' - מיכן שניתנה להידרש. ר' ירמיה בעי ולמה לי נן אמרין 'ותבנית כל אשר היה ברוח עמו'. א"ר מנא מהו ברות, ברוח פיו", ע"כ סוגית הירושלמי.

נמצינו למדים מזה ששמואל מסר לדוד מגילה שלימה ובה כל תכנית בנין בית המקדש ומדותיו ומדות הר הבית כמו שכתב ופירש"י בד"ה הנ"ל. וזו ניתנה לכאורה לשמואל ברוח הקודש, והמגילה דינה כדין תורה שניתנה להידרש.

ולכאורה הדברים שבירושלמי סתומים אבל הם מתפרשים עפ"י הילקוט שמעוני לדה"א (רמז תתפא): "ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר"י מגלת בית המקדש מסרה הקב"ה בעמידה הה"ד 'ואתה פה עמוד עמדי' (דברים ה, כז), משה מסרה ליהושע בעמידה שנאמר 'קרא את יהושע והתיצבו' (דברים לא, יד). עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה, שנאמר 'ויאסוף יהושע את כל... ויקרא לזקני ישראל... ויתיצבו לפני האלקים' (יהושע כד, א) עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה, עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה, ולית לן קראי. עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה שנאמר 'ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם' (תהלים מא, יא). ואומר 'הכל בכתב' – מלמד שניתנה תורה לידרש, 'מיד ה' – מלמד שניתנה במסורת, 'עלי השכיל' – מלמד שניתנה ברוח הקודש", ע"כ. נמצינו למדים ממדרש זה שמה רבינו קיבל את מגילת בית המקדש, בה היה תבניתו מיקומו ותכניותיו וכל פרטיו מפי הגבורה בסיני, ויש למגילה זו ערך מקודש עליון, באשר משה רבינו קיבל אותה בעמידה והעביר אותה ליהושע ויהושע לזקנים עד שלמה המלך.

יוצא איפוא שדוד שקיבל את המגילה הזו מהנביאים, בודאי שהכוונה לשמואל הרואה כפי שהוכחנו לעיל, אבל מכל זה תמוה על הירושלמי במס' סנהדרין (פ"א ה"ג) ובמס' שבועות (פ"ב הל"ב), כנ"ל. משם נראה שלדעת ר' יהודה היה זה גד הנביא שקידש דוד על פיו את מקום המקדש, או לפחות את מקום המזבח.

בימיו של שמואל לא היה דוד רשאי לקדש את מקום המקדש משום שעדיין לא מלך בפועל

ויש לתרץ ולפרש, ששמואל רק לימד את דוד באופן עיוני היכן ואיך צריך להיות בנוי בית המקדש, וגם מסר לו בעמידה את מגילת בית המקדש שקיבל משה רבינו מפי הגבורה. אבל ההקדשה עצמה לא יכלה להתבצע בזמנו של שמואל, כאשר דוד עדיין לא מלך בפועל על ישראל כמו שבירדנו לעיל, משום שלצורך הקדשת מקום המקדש ואפי' הוספה על ירושלים, יש צורך גם במלך, כמו ששינונו במשנה במס' שבועות (פ"ב ה"ג): "שאינ מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא" וכו'. ומאחר ששאל לא היה בסוד הענינים וגם לא ראה יותר שמואל את שאל, ככתוב: "ולא יסף שמואל לראות את שאל עד יום מותו כי התאבל שמואל אל שאל" (שמואל א טו, לה), לכן המתין דוד עד ימיו של גד הנביא, שצוהו על בנין המזבח בהר המוריה במקום גורן ארונה היבוסי, ואז קידש דוד את רצפת בית המקדש כולו, עפ"י נביא ומלך ואורים ותומים וכו', כפי הנדרש עפ"י המשנה במס' שבועות (פ"ב ה"ג) הנ"ל. משום שיתכן שנבואת שמואל הנביא ארבעים שנה קודם, שהיתה לעיונא בעלמא, ולא למעשה, לא הועילה אחרי שנים רבות מכיון שהקדשת מקום המקדש לא היתה יכולה להתבצע ללא מלך, משום שדוד לא מלך עדיין על ירושלים ועל ישראל. במה דברים אמורים, אם נפרש שיש צורך לפחות בציוויו של הנביא לקדש את מקום המקדש, ואין צריך לומר אם יש צורך בנוכחותו של הנביא בטקס ההקדשה עצמו.

אבל אם נאמר שעפ"י נביא פירושו רק כדי לקבל הסכמת השמים למיקומם של בית המקדש והמזבח, למה לא הועילה מסירת מגילת המקדש לדוד ע"י שמואל, כדי לקדש את מקום המקדש, חפירת היסודות והקדשת הרצפה בקדושת בית עולמים, במשך קרוב לארבעים שנה עד ימיו של גד הנביא. אע"פ שנצטווה דוד לא לבנות את בית המקדש, לא נמנע ממנו לקדש את רצפת העזרה וכל קרקע המקדש אפי' עד התהום. כפי שהסוגיא במס' זבחים הנ"ל מניחה שזה יתכן. משמע שאין קדושת הרצפה סותרת את דבר ה' לדוד המלך: "לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני" (דה"א כב, ח). והרי דוד היה להוט מאד לעשות את כל ההכנות ועשה כל אשר לאל ידו כדי שינדבו גם העם לבנין הבית, ככתוב: "וככל כחי הכינותי לבית אלקי הזהב לזהב, והכסף לכסף, והנחושת לנחושת וכו', ועוד ברצותי בבית אלקי יש לי סגולה זהב וכסף נתתי לבית אלקי למעלה מכל הכינותי לבית הקודש... ויתנדבו שרי האבות ושרי שבטי ישראל ושרי האלפים והמאות... וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה" (דה"א כט, ב-ט).

ובירושלמי במס' פאה (פ"ד ה"ב) מפרש את המקרא בדה"א (כב, יד): "והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים" וגו' – "שהיה מתענה ומקדיש סעודתו לשמים", וא"כ למה לא בנה דוד את היסודות ולא הקדיש את הרצפה עד ימיו של גד הנביא שציוה אותו על בנין המזבח? אלא בודאי משום שבימי שמואל הנביא לא היה דוד מלך עדיין, ואחרי שמלך לא ציוהו נביא לקדש את הר המוריה עד ציוויו של הנביא גד. ובלעדי נביא אי אפשר לקדש את העזרה ומקום המקדש.

איך שכח הקהל הרב שנותר מהבית הראשון את מקום המזבח?

והנה סוגית הגמ' במס' זבחים (סב, א) הנ"ל: "שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח" וכו'. לכאורה תמוהה, למה הדברים מכוונים בזה שהיה צורך בנביא שיעיד להם על מקום המזבח? אם משום ששכחו כל ישראל היכן היה מיקומו של המזבח בבית הראשון, איך יתכן כדבר הזה, הרי כתוב בספר עזרא (ג, יב): "ורבים מהכהנים והלויים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בכים בקול גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קול". ושאלו על כך במס' הוריות (ו, א): "ודלמא מועטין הוו ולא רבים הוו" (אלו שנותרו מהבית הראשון שבכו על הבית השני). ומשיבה הגמ': "הכתיב 'ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם' (כי העם מריעים תרועה גדולה)" (עזרא שם, יג). ופירש"י שם: "הא לא מצית אמרת דמעוטי הוו אלא ודאי רבים הוו דכתיב 'ואין העם מכירים קול תרועת השמחה' וכו', ואותם דבוכים מדור של בית הראשון היו, ומדאין מכירין קול השמחה שמע מינה דרובא הוו אותן דבוכין".

נמצינו למדים שרוב הקהל שהשתתף בחנוכת הבית השני בימי עזרא, ראו והכירו את

הבית הראשון ביניהם כהנים ולוים רבים. א"כ איך זה קרה שכולם שכחו את מקום המזבח, והיו זקוקים לנביא שיגלה להם על פי הנבואה היכן היה המזבח בנוי? ואם משום קדושת המקום של המזבח שצריכים לזה נביא, הרי נחלקו במס' שבועות (טז, א) אם כל הדברים הנזכרים במשנה שם לענין הקדשת העיר והעזרות מעכבים, או שמספיק אחד מהם. כפי הנאמר שם: "ר"ה אמר בכל אלו תנן, קסבר קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא ועזרא זכר בעלמא הוא דעבד", ופירש רש"י שם לדעת ר"ה: "ואי משום קידוש עזרא דהואי בבית שני בלא מלך ובלא אורים ותומים וכו'. קסבר קדושה ראשונה דדוד ושלמה לא בטלה, ולא הוצרך עזרא לקדש כלום שהוא לא הוסיף כלום באורך ורוחב. ומאי דקדיש כדכתיב (נחמיה יב, לא) 'ואעמידה שתי תודות', לזכר בעלמא עבד".

כן פסק הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ו הי"ד): "כל מקום שלא נעשה בכל אלו וכסדר הזה אין קדוש גמור. וזה שעשה עזרא שתי תודות זכרון הוא שעשה, לא במעשיו נתקדש המקום שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים. ובמה נתקדשה, בקדושה ראשונה שקדשה שלמה, שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבא", עכ"ל. שמע מינה שלהלכה הנקוטה בידינו לא היו צריכים כלל לקדש בימי עזרא את מקום המקדש ולא את מקום המזבח ולא את בית המקדש עצמו, משום ששלמה קידשן לעתיד לבא. והרי ברייתא זו שבמס' זבחים ור' יוחנן שם סוברים כן, שקדושת שלמה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא. שהרי העידו להם שמקריבין אע"פ שאין בית, וזה משום "שקדושת הבית קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא", כפי שפירש"י שם, וא"כ לשם מה היו צריכים את הנביא שיעיד להם על מקום המזבח.

ונראים הדברים, שזה שהיו זקוקים לנביא בימי עזרא שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח, אינו כדי לגלות להם היכן היה המזבח בנוי במקדש שלמה, אלא שהיה מסופק בידם אם יחזקאל הנביא בתארו את "צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורתו ואת כל חוקותיו וכל תורתו" (יחזקאל מג, יא), מתכוין לבית השני בימי עזרא ונחמיה, או שכוונתו לבית השלישי לימות המשיח. ומהרמב"ם נראה שעשה פשרה בנושא זה, בניגוד לסוגיית הגמ' במס' מנחות (מה, א), שכן כתב בהל' בית הבחירה (פ"א ה"ד): "בנין שבנה שלמה כבר מפורש במלכים. וכן בנין העתיד להבנות אע"פ שהוא כתוב ביחזקאל אינו מפורש ומבואר, ואנשי בית שני כשבנו בימי עזרא בנוהו כבנין שלמה ומעין הדברים המפורשים ביחזקאל", ע"כ. אבל מהל' מעשה הקרבנות (פ"ב הי"ד) משתמע מהרמב"ם שהבית של יחזקאל מיועד כבית השלישי לימות המשיח, שכן כתב שם: "כל שיעורי הנסכים האמורין בספר יחזקאל, ומנין אותן הקרבנות וסדרי העבודה הכתובים שם, כולם מלואים הן ואין נוהגין לדורות. אלא הנביא צוה ופירש כיצד יהיו מקריבין המלואין עם חנוכת המזבח בימי המלך המשיח כשיבנה בית שלישי", עכ"ל. משמע שהבית השני של עזרא ונחמיה, לא היה צריך להיבנות כלל עפ"י צורת הבית של יחזקאל.

הנביא שהיו זקוקים לו, תפקידו היה לפסוק אם לבנות את בית המקדש השני לפי תכניתו של יחזקאל הנביא, או לפי תכנית בית המקדש של שלמה

ברם, מהגמ' הנ"ל במס' מנחות (מה, א) וביתוד מפירש"י שם, משמע בבירור שהבית השני היה מיועד להגשים את החזון של הבית של יחזקאל הנביא, שכן אמרו שם: "מילואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה". ופירש"י שם: "והך נבואה דיחזקאל על בית שני נתנבאה שהקריבו מילואים" וכו'. נמצינו למדים מהגמ' ומרש"י שנבואת יחזקאל מכוונת לבית השני ולא לבית השלישי כמו שכתב הרמב"ם. ואין אפשרות לפרש את תירוץ הגמ' שם על הקרבנות של יחזקאל, אלא א"כ נפרש כרש"י, שיחזקאל ניבא על הבית השני בימי עזרא. ובשיטה מקובצת במנחות (מה, א אות ד) ניסה ליישב את דברי הגמ' בפירוש דחוק לאמור: "מילואים הקריבו בימי עזרא, לאו דוקא, שהרי כל אותן הקרבנות ואותו הבנין על העתיד, אלא אם יזכו ישראל היו מקריבין אותו בימי עזרא", עכ"ל. וקשה להלום פירוש זה בדברי הגמ'. עכ"פ ברור שהיתה מבוכה בראשית בנינו של הבית השני, בדבר מעמדו ותפקידו המשיחי, האם אליו התכוין יחזקאל, או לא.

ברם, על אף המפורש בדברי רש"י במנחות כנ"ל, ממנו משתמע שהבית השני היה מכוון לבית המקדש של יחזקאל, מצינו בפירש"י ליחזקאל (מג, יא): "מצאתי, ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע, לבוא בזרוע ובנס, כדדרשינן עד יעבור. ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה לגאולת עולם, אלא שגרם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא, ויצאו ברשות כורש ובנו לעצמן, ויש אומרים בבבל נכשלו בעכו"ם". ונראה כי דברים אלו אינם מרש"י עצמו, אלא זוהי הוספה שהוסיפו על דברי רש"י וציינו זאת במלה מצאתי. ועיין מה שכתב רש"י במס' ברכות (ד, א) בד"ה "אלא שגרם החטא"¹. עכ"פ אין בזה כדי לסתור את סוגית הגמ' במנחות ופירוש רש"י שם, הברורים מאד.

בעיה זו מסבירה לנו את שאלתם של בני בבל מן הכהנים בבית המקדש ומן הנביאים בירושלים, אם יש להמשיך לצום ולהתאבל בתשעה באב על המקדש הראשון בימי הבית השני, ככתוב בזכריה (ז, ב-ג): "וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו לחלות את פני ה'". לאמור אל הכהנים אשר לבית ה' צבאות ואל הנביאים לאמור האבכה בחודש החמישי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים", ותשובתו של זכריה הנביא ארוכה מאד ובלתי ברורה, שמתחילה בכתוב: "אמר אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני" וכו'. ואחרי כשני פרקים של נבואות הבאים כתשובה לשאלה הפשוטה של בני בבל, מסיים הנביא: "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים

1. הערת העורך: שם לכאורה משמע שהם כן דברי רש"י

טובים והאמת והשלום אהבו" (זכריה ה, יט). ולכאורה משתמע מנבואה זו של זכריה שהורה לבני בבל לא לצום בתשעה באב בזמן הבית השני, אלא לעשות אותו יום ששון ושמחה. אולם לפי האמת אין הדבר כן, כי מפירוש המשניות של הרמב"ם במס' ר"ה (פ"א מ"ג) מתברר שנבואה זו מכוונת לימות המשיח, כדבריו שם: "ובבית השני לא היו מתעניין לא עשרה בטבת ולא שבעה עשר בתמוז אלא מי שהיה רוצה מתענה ומי שלא היה רוצה לא היה מתענה". ומסיים שם הרמב"ם ביחס לתשעה באב: "אע"פ שהיה הרשות בידם שלא להתענות בתשעה באב כמו שזכרנו, היו מתעניין בו מפני תכיפת מיני האבל שאירעו בו, כמו שיתבאר בתענית", עכ"ל. משמע מדבריו שבני בבל ובני א"י המשיכו לצום בת"ב בזמן הבית השני. נשאלת השאלה, א"כ למה האריך כל כך זכריה הנביא בתשובתו זו. וכל הנבואות שלפני הנבואה הסופית מגמתן להוכיח שעדיין לא זכו להגשמת חזון העתיד, הוא החזון המשיחי.

ההסבר לזה הוא משום שהיסוד לשאלת מנהיגי בני בבל הצדיקים שראצרו ורגם מלך ואנשיו ששאלו: "האבכה בחודש החמישי", היה משום שלא ידעו לקבוע את מעמדו של הבית השני, אם הוא מהוה הגשמת החזון של יחזקאל, ואז הם זכו כבר כביכול לימות המשיח ואין לצום ולהתאבל יותר על חורבן הבית הראשון. או שמא אין זה הבית עליו ניבא יחזקאל, אלא הוא ניבא על הבית השלישי, וממילא אין בית המקדש של עזרא ונחמיה מהוה הגשמה של החזון המשיחי, וגם הוא עתיד להחרב. ולכן יש להמשיך לצום ולהתאבל על חורבן הבית הראשון, משום שהבית השני אינו תשלומים ותיקון לחורבן הבית הראשון. וזכריה הנביא הוכיח בתשובתו, שאכן אין זה הבית אליו התנבא יחזקאל, ועדיין לא זכו לימות המשיח, אלא לעתיד לבא כשיבנה הבית השלישי רק אז "צום הרביעי וצום החמישי וכו' יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים" (זכריה שם).

כתוצאה מהרחבתו של הר הבית פי ל"ו מכפי שהיה בבית הראשון, תתעורר בעית מיקומו החדש של המזבח

כדי להסביר את סוגית הגמ' בזבחים הנ"ל ואת הברייתא שם, יש לומר שהרי אחת מן הנבואות שנמסרו לשמואל הרואה והוא מסרה במגילת ספר לדוד, היא מידת הר הבית שהיה ת"ק אמה על ת"ק אמה, כמו שפירש רש"י בדה"א (נח, יט) כנ"ל, שכתב רש"י: "והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקודש, כמו ששינינו הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, דרש אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים וכו', והוא מיוסד בסילוק קרובץ של שבת חנוכה" וכו'. ובאור שמח בהל' בית הבחירה (פ"ו ה"י), משמע שאין להוסיף על ת"ק אמה על ת"ק אמה של הר הבית. אע"פ שלא הביא את דברי רש"י בד"ה הנ"ל הקובע שמידת הר הבית נקבעה מן התורה למשה מסיני.

אולם מאידך כל הנוגע לבית השלישי של יחזקאל, מצינו מפורש שהר הבית שלעתיד לבא יהיה שלשת אלפים אמה על שלשת אלפים אמה, כמו שפירש רש"י שם ביחזקאל

(מב, כ). מכיון שכתוב שם: "והוציאני דרך השער אשר פניו דרך הקדים ומדדו סביב סביב. מדד רוח הקדים בקנה המדה חמש מאות קנים בקנה המדה סביב. מדד רוח הצפון חמש מאות קנים בקנה המדה סביב" וכו' (שם טו-יז). "שהקנה שש אמה, וזהו שיסד הקלירי בקדושתא דיום שני של סוכות (בקיודש יום שני של סוכות), דוד ינטה קו שלשת אלפי אמות קצובה על שלשת אלפי אמות, והיא שלשים ושהה כמדה הראשונה שהיה הר הבית ה' מאות אמה על ה' מאות אמה" וכו'.

כתוצאה מהרחבה זו של הר הבית פי ל"ו מזה שהיה בבית הראשון והשני, אע"פ שבית המקדש ישאר כנראה במידות של הבית השני, כמו שכתב רש"י בפירוש ליחזקאל (מא, יב-יג), תתעורר הבעיה בדבר מיקומו של בית המקדש, בשטח המורחב של הר הבית. ושמא יהיו צריכים להחליט מחדש על מיקומו של המזרח, כי אם ישנו את המיקום של בית המקדש בתוך שטח הר הבית המורחב, יתעורר ספק גם למקומו של המזבח בתוך המרווח כולו של הר הבית, שמא חייבים לשמור על המרווחים כמו בבית הראשון והשני, כמו ששנינו במס' מדות (פ"ב מ"א): "הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, רובו מן הדרום, שני לו מן המזרח, שלישי לו מן הצפון, מיעוטו מן המערב. מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו". ומכיון שבתחילת בנינו של הבית השני קיוו עדיין שזה עומד להיות בית המקדש של יחזקאל, לכן היו זקוקים לנביא שיורה להם על מיקומו של המזבח בתוך השטח המורחב פי ל"ו של הר הבית שלעתיד לבא.

אבל לאחר שלא הרחיבו את הר הבית בבית השני, משום שנתברר להם שלא אליו נועד חזון יחזקאל, לא היו זקוקים לנביא. ולכן אם יתאפשר לנו לבנות בזמן הזה מזבח, כל שיתברר בודאות בדרך כלל שהיא את מיקומו של המזבח בבית הראשון והשני, שהיה במקום אחד - במקום עקידתו של יצחק כנ"ל, אין צורך בנביא כדי לאפשר בנין המזבח בזמן הזה. והראיה שרבונו חננאל שהיה בין הגאונים, יזם הקרבת קרבן פסח בזמנו, והרי בלי מזבח אין כל אפשרות להקריב קרבן כל שהוא, ובודאי שלא קרבן פסח, שזריקת דמו או שפיכת דמו על המזבח מעכב את הקרבן. שמע מינה שקיימת אפשרות לבנות את המזבח בלי נביא, כל שמבררים את מקום המזבח ובונים אותו לפי המידות של הבית השני או פחות ממנו, כפי ההלכה המקובלת בידינו. יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו.

בנין בית המקדש השלישי יעשה בידי אדם או בידי שמים

כבר הזכרנו במבוא לספר הר הבית את שיטת רש"י וסיעתו, במס' ר"ה (ל, א) ובסוכה (מא, א) ד"ה "אי", הסוברים שבית המקדש השלישי שאנו מצפים לבנינו, לא יבנה בידי אדם, אלא יתגלה ויבא משמים שנאמר: "מקדש ה' כוננו ידיך" (שמות טו, יז). זוהי גם שיטת התוס' (שם) ובשבועות (טו, ב) ד"ה "אין", וכן הוא בתוס' הרא"ש ובחידושי הריטב"א שם. ורב סעדיה גאון שכתב בספר המצוות "ומורא למקדש תקים", משמעות דבריו שהבית השלישי יוקם בידי אדם ולא ירד מן השמים, כמו שהוכיח כן הפרשן הגדול של רס"ג הגאון

ר' ירוחם פישל פערלא זצ"ל. ומסיק שם, דעל כרחק צ"ל דלרס"ג לא סבירא בזה כדעת רש"י וסיעתו, אלא לדעתו גם ביהמ"ק דלעתיד יבנה ע"י בני אדם, כמקדש ראשון ושני. וכן מצינו בספר האמונות והדעות לרב סעדיה גאון (מאמר ח פ"ח), שם מתאר את הגאולה השלישית, שיתרחשו בו חמשה דברים שלא היו בבית השני. והם: שכל ישראל יתקבצו אל הבית המקודש ולא ישאר מהם אף אחד בגלות. כמו שכתוב ביחזקאל (לד, יג): וקבצתים מן הארצות והביאותים אל אדמתם וכו' וננסתים אל אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם" (יחזקאל לט, כח). והשני שיתקבצו מאיי הים כמו שאמר הנביא ישעיה: "מחמת ומאיי הים" (ישעיה יא, יא), ולא הלכו בגלות הראשונה אל אחד מן האיים, כל שכן שיחזרו משם. השלישי שהאומות יבנו חומת בית המקדש, כמו שאמר: "ובנו בני נכר חמתוך" (ישעיה ס, י). ולא די שהם לא בנו לנו מאומה בבית שני, אלא שמנעו אותנו לבנות וכו'. גם מדבריו אלו יש ללמוד שדעתו של רס"ג כי בית המקדש השלישי יבנה בידי אדם, וכן יש להוכיח מן הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"א ה"א) הקובע כמצוה לדורות "לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות" וכו'.

הגרי"פ פערלא הביא ראיה שבית המקדש השלישי יבנה בידי אדם, מהמדרש בבראשית רבה (סוף פרשה סד), שם מסופר: "בימי ר' יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש, הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין מעכו עד אנטוכיא והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם. אזלין אלין כותאי ואמרין ידיע להוי למלכא דהדין קרתא מרדתא תתבנא" וכו'. כמו שהבאנו סיפור זה במבוא לספר הר הבית.

מעובדה היסטורית זו, יש ללמוד שלדעתם של חכמי ישראל מימיו של ר' יהושע בן חנניה, ניתן היה לבנות את בית המקדש השלישי בידי אדם, מיד לאחר חורבן הבית השני. בניגוד לדעת רש"י וסיעתו.

האם הבית השלישי חייב להיות לפי המתכונת של יחזקאל?

אולם אפשר לסתור ראיה זו, כי לכאורה תמוהים דברי המדרש בזה במה שיעצו לו הכותים לאדריאנוס: "או ישנון יתיה מאתריה או יוספון עליה חמש אמין או יפצרון מיניה חמש אמין מן גרמיהון אנון חזרין בהון" (בר"ד שם). ותמוה למה לא יכלו לבנות את בית המקדש תוך הוספה של חמש אמות, הלא שנינו במס' שבועות (יד, א): "שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין" וכו'. בשלמא למ"ד (שם טז, א): "בכל אלו תנן", מכיון שלא היה להם מלך ונביא ואורים ותומים אע"פ שהיה להם סנהדרין של ע"א גם לאחר החורבן לפי שיטת הרמב"ם וסיעתו (בניגוד לדעת הרמב"ן בספר המצות (מצוה קנג), הסובר שעם גלות סנהדרין הגדולה לחנויות בטל מעמדו של בית הדין הגדול), אי אפשר היה להוסיף על העזרות. אבל לדעת ר"נ שאומר "באחת מכל אלו תנן", מספיקה סנהדרין של ע"א להוסיף על העיר ועל העזרות, א"כ למה לא השלימו עם הגזירה להוסיף חמש אמות על העזרה ולבנות את בית המקדש השלישי גדול יותר בחמש

אמות מהראשון והשני. ובודאי שאפשר ומותר היה להפחית ממנו ה' אמות, וכי קפ"ז אמות על קל"ה² אמות הוא הלכה למשה מסיני, שאין לפחות מהן ואין להוסיף עליהן? או שאלה הן המדות שהיו כתובות במגילת המקדש שאין מוסיפין עליהן ואין פוחתין עליהן? הלא גם את המזבח אפשר להקטין ולהגדיל, כמו שמצינו במס' זבחים (סב, א) שנביא אחד העיד להם על המזבח שאפשר להוסיף עליו ובודאי אפשר גם להקטין אותו בשעת הצורך. וכי המדות קפ"ז על קל"ה של העזרה מעכבות, עד כדי כך שבגלל חמש אמות שהיו צריכים להוסיף או להפחית ממדות המקדש, ויתרו ישראל על בנין בית המקדש בכלל? אין זה מתקבל על הדעת. וכך גם נראה מהמדרש שגם הכותים ידעו זאת, שהיהודים לא יסכימו להפחית או להוסיף על מדותיו של בית המקדש, לכן יעצו לאדריאנוס עצה זו. ונשאלת השאלה מהיכן למדו הכותים, שאין אנו רשאים להוסיף או להפחית ה' אמות על המקדש, וששינוי זה בתכנית בנין בית המקדש יביא לידי ביטולו הגמור של בנין בית המקדש השלישי.

ונראה שהטעם לכך הוא, שאם היו בונין אותו על יסודות בית המקדש השני ולא היו פוחתין ולא היו מוסיפין על מדותיו של הבית השני, מכיון שהיה זה שנים ספורות לאחר חורבן הבית השני, לא היה נחשב בית מקדש זה שעמדו לבנות, כבית שלישי, ולא היו חייבים לבנותו לפי מתכונת הבית של יחזקאל, אלא כהמשך הבית השני, מעין מקדש הורדוס, שגם הוא חידש את הבית השני, ולא נחשב לבית המקדש השלישי. כל זאת בתנאי שיבנו אותו על אותם היסודות ממש של הבית השני. אבל כאשר נאלצו להרחיב את בית המקדש, או להצר אותו מיסודות הבית השני, לא היה יכול להיות זה המשך הבית השני, אלא זה היה בית שלישי, ואז היו חייבים לבנותו לפי מתכונת הבית של יחזקאל, הכרוך בשינויים טופוגרפיים מפליגים שלא היו בידם.

ראיה לכך ממה ששינונו במשנה במס' סוטה (פ"ח מ"ג): "ר' יהודה אומר אף הבונה בית על מכונו לא היה חוזר". ופירש"י שם: "על מכונו - סתרו ובנאו במדה ראשונה אינו חוזר, דלאו חדש הוא, הואיל ולא חידש להוסיף עליו ואפילו אצלו אינו חדש". הוא הדין בית המקדש, כל שבנאו על מכונו אינו נחשב לחדש, אלא המשך של הבית השני, אבל אם היו צריכים להוסיף עליו או לגרוע ממנו, היה דינו כבית מקדש שלישי שחייב להבנות לפי מתכונת בית המקדש של יחזקאל - הוא הבית השלישי, ואז חייב היה להבנות בידי שמים, לדעת רש"י התוס' וסיעתם מבין חכמי צרפת, ולא לבנותו בידי אדם. לכן לאחר שגזר אדריאנוס לפחות ממנו ה' אמות או להוסיף עליו ה' אמות, היה דינו כבית מקדש שלישי הכרוך עם שינויים טופוגרפיים מפליגים, כגון להרחיב את הר הבית שיוגדל פי ל"ז מזה של הבית הראשון והשני, כמו שהוכחנו בדברינו בספר הר הבית (פי"א) לכן היו נאלצים

2. הערת העורך: קפ"ז אמה על קל"ה אמה זה היה השטח של העזרה בהר הבית כפי שכותב הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ה ה"ד)

לוותר לגמרי על בנינו מחדש. כי הבית השלישי יש לו תכניות ומדות אחרות מהבית השני, כמו שכתוב ביחזקאל (מג, יא): "צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורתו ואת כל חוקותיו וכל צורתו וכל תורתו הודע אותם". וכבר הוכחנו בספרנו הר הבית שיש לבית השלישי מגילת מקדש שונה שניתנה ליחזקאל במראות אלהים, אותו לא יכלו לבנות בידי אדם. זהו הפירוש האמיתי של דברי המדרש התמוהים.

עוד הביא הגרי"פ פערלא ראייה שבית המקדש השלישי יבנה בידי אדם, מהתוספתא בפסחים (פ"ח ה"ד) ובירושלמי שם (פ"ט ה"א) שם שנינו: "ניתן לישראל לבנות בית הבחירה, יחיד עושה פסח שני ואין ציבור עושה פסח שני". ופירושו כמשמעו, אם יבנו ישראל את בית המקדש השלישי בין פסח ראשון לפסח שני, יחיד עושה פסח שני ולא ציבור. משמע מלשון הירושלמי והתוספתא, שעם ישראל הוא שיבנה את בית המקדש השלישי ולא ירד מן השמים.

הגרי"פ פערלא תמה על רש"י וסיעתו גם מפסוקי יחזקאל (מג, יא), שם כתוב: "אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית. ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית ותכונתו וגו' הודע אותם... וישמרו את כל צורתו ואת כל חקתיו ועשו אותם", משמע שעם ישראל בעצמו יבנה אותו והם יהיו אחראים על מדותיו וכל צורתו וכו'.

אולם כבר הזכרנו בחבורינו ספר הר הבית את הירושלמי במס' מעשר שני (פ"ה ה"ב), שם מפורש נגד שיטת רש"י וסיעתו, אלא שבית המקדש לעתיד לבא יבנה בידי אדם, לפני שיחולו שינויים מהותיים בטבע. שהרי לפי הירושלמי יבנה בית המקדש השלישי לפני בואו של המלך המשיח ולפני כוננות מלכות בית דוד, כאשר לא ישתנה עדיין שום דבר בטבעו של עולם. שכן מצינו בירושלמי על השנוי שם במשנה: "כרם רבעי עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד... ומשרבו הפירות התקינו שיהא נפדה סמוך לחומה, ותנאי היה בדבר שאימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה. ר' יוסי אומר משחרב בית המקדש היה התנאי הזה, ותנאי היה אימתי שיבנה בית המקדש במהרה בימינו שיחזור הדבר לכמות שהיה". ובגמ' שם: "א"ר אחא זאת אומרת שבית המקדש עתיד להיבנות קודם למלכות בית דוד, דכתיב 'ודם ענב תשתה חמר' (דברים לב, יד) ואת אמרת הכין". ופירש שם הגר"א את דברי הירושלמי לנכון: "פירוש מדקתני במתני' ותנאי היה אימתי שיבנה ביהמ"ק, משמע דאף לכשיבנה ביהמ"ק לא יהיו ענבים מרובות, וכתיב במלכות בית דוד (ודם ענב תשתה חמר). אלא ודאי שביהמ"ק עתיד להבנות לפני מלכות בית דוד, כאשר עדיין לא ישתנה טבעו של כיון שבית המקדש עתיד להבנות לפני מלכות בית דוד, כאשר עדיין לא ישתנה טבעו של עולם, ואפי' בטרם תשרה ברכה בפירות האילן, שהוא סימן מובהק לקירוב הגאולה ולקייבוץ גלויות, כמו שמצינו במס' סנהדרין (צח, א): "ואמר ר' אבא אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל'" (יחזקאל לו, ה). וכן מצינו במס' מגילה (יז, ב) בי"ח ברכות של תפלת העמידה, שתקנום אנשי כנסת הגדולה על

הסדר, שאלו בגמ': "ומה ראו לומר קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים? דכתיב 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשארו' וגו'. הירושלמי הנ"ל מוכיח איפוא מהמשנה, שגם לאחר שיבנה בית המקדש השלישי עדיין לא תתקיים ברכת התורה "ודם ענב תשתה חמר" לימות המשיח, שהרי ר' יוסי אומר: "ותנאי היה אימתי שיבנה בית המקדש במהרה בימינו שיחזור הדבר לכמות שהיה" (ירושלמי שם). משמע שלאחר שיבנה בית המקדש יחדשו את התקנה שלא לפדות כרם רבעי מהלך יום אחד מירושלים, כדי לעטר שווקי ירושלים בפירות. כמו שאמרו בירושלמי במס' ביצה (פ"ה ה"ב) שבגלל הנסכים לא היו ענבים מצויות בירושלים, משמע שבתקופת הבית השלישי עדיין לא תשרה ברכה בפירות, וזה יתכן רק לפני בואו של המלך המשיח.

יש ללמוד מסוגית הירושלמי, שהבית השלישי יבנה לא רק לפני בואו של המלך המשיח, אלא גם לפני קיבוץ גלויות, מכיון שבסדר הגאולה בתפילת י"ח קודמת ברכת הפירות (היא ברכת השנים) לקיבוץ גלויות. ואם איתא שבית המקדש השלישי ירד משוכלל מן השמים, קשה מאוד להניח התרחשות נס על-טבעי כזה, של ירידת בית המקדש בנוי מאש מן השמים, ללא שינויים מפליגים במערכות הטבע, ובלי המלך המשיח.

ברור איפוא מהירושלמי ומהמשנה שם, שבית המקדש השלישי יבנה בידי אדם ללא שינויים רדיקליים בחוקי הטבע. כפי שיוצא גם מדבריו של רבנו הגדול רב סעדיה גאון באמונות ודעות הנ"ל.

אולם מהבבלי במס' זבחים (מה, א), משמע לכאורה שחזון בנין בית המקדש וחידוש העבודה יתגשם אך ורק עם ביאת המשיח. כי על דבריו של ר"נ אמר רבה בר אבוב אמר רב, הלכה כרבי אלעזר שאמר משום ר' יוסי פיגל בדבר הנעשה בחוץ פיגל, בדבר הנעשה בפנים לא פיגל. תמה על כך רבא (או רב יוסף לגירסת התוס') "הלכתא למשיחא?" ופירש"י שם: "הרי קבע לנו הלכה הצריכה לנו לימות המשיח כשיבנה בית המקדש ועכשיו לא הוצרכנו לה". ואב"י מקשה עליו: "אלא מעתה כל שחיטת קדשים לא לתני, הלכתא למשיחא הוא", וכן הוא בסנהדרין (נא, ב). משמע מדבריהם שבית המקדש יבנה אך ורק ע"י המלך המשיח, בניגוד לשיטת הירושלמי. אבל לפי דברי התוס' שם, שזוהי רק שיטת רב יוסף השואל בכל מקום בגמ' "הלכתא למשיחא"? יתכן ששאר האמוראים החולקים עליו סוברים כירושלמי, לפיו אין בנין בית המקדש ולא חידוש העבודה תלויים במלך המשיח, אלא אלו יתרחשו לפני בואו של המלך המשיח. אולם הרמב"ם חולק על הירושלמי, משום שסובר כרבא או כרב יוסף לפיהם הכל תלוי במלך המשיח, כמו שכתב בהל' מלכים (פי"א ה"א).

גם יתכן וכוונת הקושיא של רבא "הלכתא למשיחא", אינה למלך המשיח ממש אלא לימות המשיח, כמו שמוכח מרש"י. וימות המשיח יתחילו זמן רב לפני בואו של המלך המשיח, כמו שיש להוכיח כן מכמה מקומות בש"ס ומדרשים.

לדעת הירושלמי יבנה הבית השלישי לפני בואו של המלך המשיח

יש לתמוה על הגרי"פ פערלא זצ"ל שהיה בקי גדול בחדרי תורה, איך נעלמה ממנו סוגיא מפורשת של הירושלמי במס' מע"ש, ממנה יש ללמוד שני עקרונות יסוד בנידון זה: א. בית המקדש השלישי יבנה בידי אדם.

ב. הוא יבנה לפני בואו של המלך המשיח. בניגוד לדעת הרמב"ם בהל' מלכים (פי"א ה"א), הקובע שהמלך המשיח הוא בונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל.

התוס' יו"ט בפתיחה למסכת מדות, זן בדברי הרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים, בכל הנוגע לסדור המסכתות ע"י רבינו הקדוש זו אחר זו, וכתב: "הביא אחר תמיד מדות ואין בו ענין אחר אלא ספור שהוא זוכר מדת המקדש וצורתו ובנינו לכל ענינו, והתועלת שיש בענין ההוא כי כשיבנה במהרה בימינו יש לשמור ולעשות התבניות ההוא והתכניות והצורות והערך מפני שהוא ברוח הקודש, כמו שאמר 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל' (דה"א כח, יט). ואע"פ שהבנין של עתיד יש בו שנויים ולא ישוו עם בנין בית שני, וכמו שיראה המעיין במשנה ובספר יחזקאל" וכו'. וממשיך שם התויו"ט: "וכן אנחנו כשנזכה לבנות בנין העתיד יגלה הקב"ה עינינו ומלאה הארץ דעה את ה' ולהבין הסתום בדברי יחזקאל ונבנהו" וכו'. משמע מפירוש הרמב"ם שהבית השלישי יבנה על ידי ישראל לפי נבואת יחזקאל עפ"י מתכונת הבית השני, כמו שמסיים התוס' יו"ט את הקדמתו: "ואילו לא היה זה הספור נכתב בספר, לא מצאנו ידינו ורגלינו באותו הבנין העתיד שיבנה במהרה בימינו". והנה התפארת ישראל שם בריש מס' מדות כתב על דברי הרמב"ם: "ע"כ צ"ל דהך דתנחומא שהביא תוס' בשבועות (טו, ב), דלעתיד יבנה המקדש בידי שמים, דברי אגדה היא ואין למדין ממנה, אלא ר"ל שהקב"ה יסייעם בדרך נס שיבנהו". ומה שמסיים שם התפא"י לתרץ הגמ' בסוכה (מא, א) שאומרת שבית המקדש יבנה ביו"ט ואין בנין בית המקדש דוחה יו"ט? "י"ל שיבנה נכרים כענין שנאמר 'ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'" וכו'. הרי כל שכתב בזה התפארת ישראל אי אפשר להולמו ואין הדעת סובלתו, שבית המקדש השלישי יבנה ע"י הגויים ביו"ט. וישנם בידינו תירוצים אחרים לגמ' בסוכה מבלי להזדקק לנכרים.

דעת הרמב"ם בהל' מלכים (פי"א) שהבית השלישי יבנה ע"י המלך המשיח, מבוססת כנראה על דברי המדרש רבה בשיר השירים (פ"ד טז) על הפסוק: "עורי צפון ובואי תימן" (שיה"ש ד, טז) - לכשיתעורר מלך המשיח שנתון בצפון ויבא ויבנה בית המקדש שנתון בדרום", משמע שהמלך המשיח הוא שיבנה את בית המקדש. כך הוא גם במדרש ויקרא רבה פרשת צו (פ"ט אות ו) וכן בפסיקתא זוטרתא פרשת בלק על הפסוק: "אראנו ולא עתה" (במדבר כד, יז). וכן מצינו בספר הויכוח להרמב"ן, שם ניסה הרמב"ן להצדיק לפני המלך את שיטת ר' משה די גיפטי הוא הרמב"ם, באמרו: "אני אוכיח מן התורה ומן הנביאים שכל מה שאמר הרמב"ם הוא אמת, כי המשיח עליו לקבץ נדחי ישראל ונפוצות יהודה י"ב שבטים, והמשיח יש לו לבנות בית המקדש בירושלים" וכו'. אבל דבריו אלו של

הרמב"ן לא נאמרו שם אלא כדי להצדיק דברי הרמב"ם בפני הנכרים, שהכמרים אמרו שהוא מכזב מפיו. ואין משם ראייה שאכן שיטת הרמב"ן זהה עם זו של הרמב"ם בנושא בנין בית המקדש השלישי, שיבנה ע"י המלך המשיח.

עכ"פ ברור שהירושלמי חולק על מדרשים אלו ועל שיטת הרמב"ם, כי הירושלמי דורש את הפסוק: "עורי צפון ובואי תימן" (שיה"ש ד, טו), שהוא מכוון לעם ישראל ולא למלך המשיח. כמו שמצינו בירושלמי מגילה (פ"א הי"א) הדורש: "לכשיתעוררו הגלויות שהן נתונות בצפון ויבואו ויבנו בית המקדש שהוא נתון בדרום". למדים אנו מזה שהירושלמי לטעמו, הסובר שהגלויות בעצמם יבנו את בית המקדש לפני בואו של המלך המשיח. ופלא על הגרי"פ פערלא, שהביא בספרו את המדרשים ואת הירושלמי במגילה, והוא מנסה לפרש גם את הירושלמי במגילה כמו המדרשים, שישראל יבנו את ביהמ"ק ע"פ פקודת המלך המשיח, אבל הוא בעצמו ודאי לא יבנה את בית המקדש, אלא משום שנבנה על פיו נקרא על שמו. וזה פירוש לא נכון בדברי הירושלמי, מכיון שנוכחנו לראות מהירושלמי במס' מע"ש, שם מפורש שביהמ"ק יבנה לפני בואו של המלך המשיח, מכאן שיבנה ע"י עם ישראל. זה מוכיח גם על דרשת הירושלמי במס' מגילה, שבניגוד למדרשים הנ"ל מיחס הוא את בנין בית המקדש לגלויות עצמם ולא למלך המשיח. אבל צודק הגרי"פ פערלא בזה שכתב שמהמדרשים ומהירושלמי נראה דבנין ביהמ"ק דלעתיד, בין שיבנה ע"י המלך המשיח ובין שיבנה ע"י עם ישראל בעצמו, לא ירד משוכלל מן השמים.

חידוש עבודת המקדש בזמן הזה

ביררנו את חשיבותה של מצות בנין בית המקדש, שלדעת הרמב"ם היא נוהגת בכל הדורות וגם בזמן הזה. עליה אנו מתפללים שלש פעמים ביום, השכם והערב, והיא מהווה את היעד הרוחני אליו אנו שואפים ומצפים, והיא תהיה השלב הראשון של ימות המשיח, לפי שיטת התלמוד ירושלמי. והשלב השני לפי שיטת הרמב"ם. כמו שגם הנביא ישעיהו מנבא ואומר: "והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים" (ישעיהו נו, ז).

יש בנבואה זו חידוש בכך, שבית המקדש העתיד יהי' בית תפילה אוניברסלי לכל העמים. בניגוד למקדש שלמה, שנועד לישראל בלבד, אע"פ שגם על נכרים שיבואו מארץ רחוקה להתפלל אל הבית הזה ביקש שלמה "אתה תשמע השמים מכון שבתך" (מלכים א ה, מג) וגו'. אבל בית המקדש נשאר בית שמקריבין בו את הקרבנות לישראל גם לפי התיאור של ישעיהו הנביא. ככתוב "עולתיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי" וגו'. לעומת זאת בית המקדש השלישי של יחזקאל, המכוון לימות המשיח, תכנו ויעודו לעתיד לבא מושתתים על הקרבנות, והשתחוואות של הנשיא ועם הארץ, ואין בו זכר לבית התפלה האוניברסלי של ישעיהו.

והנה הנביא האחרון בישראל, מלאכי, מסיים את נבואתו בחשיבות העילאית, שתהיה בהקרבת מנחה בבית המקדש, לעתיד לבא. כאמור "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי

עולם וכשנים קדמוניות" (מלאכי ג, ד). ונבואה זו הפכה לסיום תפילות העמידה שלוש פעמים ביום. גם בפסוק שלפני כן, לאחר שמרמז מלאכי על בנין בית המקדש, ככתוב שם (ג, א): "הנני שלח מלאכי ופינה דרך לפני ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים", שהכוונה אל היכל ה' בבית המקדש, נאמר שם (פסוק ג) "וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף. והיו לה' מגישי מנחה בצדקה" ולא הזכיר בנבואתו קרבנות כי אם מנחה.

לפי דעתו של הגראי"ה קוק זצ"ל יקריבו בבית המקדש לעתיד לבא מנחה בלבד, וקרבנות בעלי חיים יתבטלו

רבינו הגדול מרן הראי"ה קוק זצ"ל, רבה הראשי הראשון של א"י בפירושו לסידור התפלה "עולת ראייה" (ח"א ע' רצב), מסיק מנבואה זו של מלאכי, כי לעתיד לבא תהיה ההקרבה על המזבח של מנחה בלבד, ולא יקריבו בעלי חיים. משום ש"בעלי החיים הקרבים למזבח, חל בהם עצמם התיקון ע"י התעלותם להיות זבח לה', שכיון שאין בהם דעת אינם מגיעים להתעלות זו כי אם במעשה הנעשה בהם, בהעלות לה' דמם וחלבם, שהם עיקר מכון הנפש. מה שאין כן האדם, אשר בלבו המבין ישכיל את מעשה הקרבן ויתקרב אל ה' בדעתו. אבל לעתיד לבא שפע הדעת יתפשט ויחדר אפי' בבעלי חיים, לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ה'" (ישעיה יא, ט). והקרבה שתהיה אז של מנחה, מהצומת תערב לה' כימי עולם וכשנים קדמוניות". עכ"ל של הגראי"ה קוק זצ"ל.

ברם השקפה זו שלא יקריבו בעלי חיים בית המקדש לעתיד לבא קשה להולמה בדברי הנביאים הראשונים. כפי שכבר הוכחנו מנבואת ישעיה, שלעתיד לבא יקריבו עולות וזבחים על גבי המזבח. ואין צריך לומר ביחס לנבואת יחזקאל, שכל תכנו ויעודו של בית המקדש לעתיד לבא יהיו הקרבנות מן הבקר ומן הצאן. וחמור מזה הוא שאי אפשר להלום פירוש זה של הגראי"ה קוק זצ"ל בדברי הנביא מלאכי עצמו. כי שיטה זו מבוססת על כך שנבואתו של מלאכי "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם", מכוונת לימות המשיח, בהם ישתנו ריאלית טבעו של עולם וטבעם ורמתם של בעלי החיים בעולם. כנבואתו של ישעיה "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ" (ישעיה יא, ו) וגו'. "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי" (שם פסוק ט) וגו'. ולכן אסור יהי' לשחוט אותם ולהקריבם ע"ג המזבח. השקפה זו נוגדת מכל וכל את דעתו ופירושו של הרמב"ם בכל הנוגע להסברת דברי הנבואה לעתיד לבא. כמו שכתב הרמב"ם בהל' מלכים (פי"ב ה"א): "וזו שנאמר בישעיה' וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי, משל וחידה. ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר... ויחזרו כולם לדת האמת. ולא יגזלו ולא ישחיתו, אלא יאכלו דבר מותר בנחת עם ישראל שנאמר 'זאריה כבקר יאכל תבן' (שם שם, ז). וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים" עכ"ל הרמב"ם.

לפי פירוש זה לא יחול שום שינוי בטבעם של בעלי חיים, ולא תעלה רמתם הרוחנית, אלא הכל כמו שהוא היום. והאמור בישיעה אינו אלא משל וחידה. וא"כ למה יתבטלו קרבנות הבהמה בבית המקדש לעתיד לבא. ונוסף על כך קובע הרמב"ם במפורש בהל' מלכים (פי"א ה"א) שבימיו של המלך המשיח "מקריבין קרבנות... ככל מצותה האמורה בתורה". ואין זה סביר כלל לפרש שכוונתו למנחה בלבד, שהיא מן הצומח ולא מבעלי חיים. גם מתפילת מוסף של שבת ושל ר"ח ושל הרגלים מוכח שאין הקרבנות בטלים לעתיד לבא. כי אנו מתפללים ואומרים "ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם" וכו'. ובמוסף של ר"ח אנו מתפללים "מזבח חדש בציון תכין, ועולת ראש חודש נעלה עליך".

בנוסף לכך הרי כתב הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות (פ"ב הי"ד) שהנביא יחזקאל, צוה ופירש כיצד יהיו מקריבין המלואין עם חנוכת המזבח בימי המלך המשיח כשיבנה בית שלישי". נמצינו למדים שדעתו של הרמב"ם ברורה, שקרבנות בהמה ינהגו לימות המשיח, שכן באותה הלכה מדבר הרמב"ם על שיעורי הנסכים האמורים בספר יחזקאל ומנין אותם הקרבנות וסדרי העבודה הכתובים שם וכו'.

הנבואה "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים" אינה מכוונת למלך המשיח, כפי שנראה בעליל בדברי הנביא

לא זו בלבד אלא שקשה מאד להלום השקפה זו של מרן הרב קוק זצ"ל בדברי הנביא מלאכי, המבוססת על שינוי טבעם של בעלי חיים לעתיד לבא. ויצא שנבואה זו של מלאכי כי "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים" מכוונת לימות המשיח, לאחר שיתוקן עולם במלכות שדי גם בבעלי חיים, שטבעם ותכונתם של החיות והבהמות ישתנו לטובה. ולכן אסור יהיה לשחוט אותם. א"כ מה כתוב שם במלאכי לאחר "וערבה לה'" וגו'. "וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר שכיר, אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני אמר ה' צבאות" (מלאכי ג, ה). וכי בימות המשיח כאשר טבע החיות והבהמות ישתנה לטובה, ולא ירעו ולא ישחיתו, עדיין עם ישראל ישחית דרכו ואורח חייו, ויהיו בו מכשפים ומנאפים ונשבעים לשקר ועושקי שכר שכיר וכו'? וכי זה יהיה מצב הדברים בימות המשיח? והרי לפי שיטתו של מרן הרב קוק זצ"ל יוצא שנבואה זו של מלאכי "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים" מכוונת לשלב מתקדם מאד בתקופה המשיחית, כאשר ישתנה טבעם של החיות והבהמות לטובה כל שכן כל בני אדם, כמו שכתב הרמב"ם הנ"ל.

לכן נראה שנבואה זו של מלאכי, מתפרשת היטב, על פי שיטת התלמוד ירושלמי במס' מעשר שני (פ"ה הל"ב), שם נאמר: "אמר ר' אחא זאת אומרת שבית המקדש עתיד להיבנות קודם למלכות בית דוד, דכתיב 'ודם ענב תשתה חמר' (דברים לב, טו) ואת אומרת הכין". כוונת ר' אחא בדברי הירושלמי מבוארת בפירוש הגר"א על הירושלמי למס' מעשר שני. ואין כאן המקום להאריך בפירוש זה.

מה שמתברר מהירושלמי ללא ספק הוא שבית המקדש השלישי יבנה לפני שיבוא המלך המשיח מבית דוד, ולפני שהברכה תהיה מצויה בפירות. כפי שכתוב בתורה "ודם ענב תשתה חמר" (דברים לב, טו), וכמו שאמרו במס' סנהדרין בבלי (צח, א): "אין לך קץ מגולה מזה שנאמר 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא'" (יחזקאל לו, ח). ופירש שם רש"י ד"ה "מגולה": "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה יותר". זהו התנאי לקץ מגולה, להתנות תנאי שכל מטרתו להבטיח עיטורם של שווקי ירושלים בפירות, בזמן שיבנה בית המקדש השלישי, כמו ששינינו במשנה במס' מע"ש הנ"ל (פ"ה מ"ב): "כרם רבעי עולה לירושלים, מהלך יום אחד לכל צד", ושאלו על כך בבבלי במס' ביצה (ה, א) מה טעם? כדי לעטר שווקי ירושלים בפירות. או כמו שהירושלמי מפרש שם במס' מע"ש כדי שיהיו מצויות ענבים בשווקי ירושלים מכיון שנעשו מהם יין לנסכים שנעשו בטהרה בירושלים.

ושינינו שם במשנה מעשר שני (פ"ה מ"ב) שר' יוסי אומר משחרב בית המקדש היה התנאי הזה, שיהא נפדה כרם רבעי סמוך לחומת ירושלים, משום שלא היו מעונינים יותר לעטר שווקי ירושלים בפירות. ותנאי היה אימתי שיבנה בית המקדש במהרה בימינו שיחזרו הדבר לכמות שהיה. כלומר ששוב יהי צורך לדאוג לריבוי פירות בשווקי ירושלים!

לפי שיטת הירושלמי יבנה הבית השלישי לפני ביאת המשיח ולכן אינו תלוי בשינוי מערכת הטבע בעולם

נמצינו למדים משיטת הירושלמי שאין בנין הבית השלישי תלוי בביאת המשיח, אלא אדרבה הוא יבנה לפני בואו של מלך המשיח, וממילא לפני הגשמת כל הנבואות הקשורות בשינוי מערכות הטבע בעולם לימות המשיח. ולכן יהי צורך לדאוג לנסכים של בית המקדש השלישי, משום שהברכה שתהיה מצויה בפירות עליה ניבאו הנביאים, מכוונת לימות המשיח ולא לפני כן.

אמנם מהרמב"ם בהל' מלכים (פי"א ה"א), משמע שדעתו נגד שיטת הירושלמי. שלפי דבריו המלך המשיח יתגלה ויופיע לפני בנין בית המקדש. ולפי דברי הרמב"ם מלך המשיח הוא אשר יבנה את בית המקדש. כמו שכתב שם: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה. ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל". מדבריו אלו משמע שמלכות בית דוד תתכונן לפני שיבנה בית המקדש, אבל אין זו שיטת הירושלמי שכתבנו. לפיה הסדר יהי הפוך, מקודם יבנה בית המקדש ובשלב מאוחר יותר תכונן מלכות בית דוד.

לפי שיטת הירושלמי תתפרש היטב נבואתו של מלאכי "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם". ומיד אחרי כן זועק הנביא חמס על ישראל לפני בוא בן דוד. ככתוב "וקרבתי אליכם למשפט" (מלאכי ג, ה) וגו'. משום שבית המקדש השלישי יבנה לפני התקופה המשיחית ממש. דהיינו לפני הופעתו של המלך המשיח מבית דוד. ועדיין העולם כמנהגו נוהג. ואז

תתגשם הנבואה "וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים". כדי להחזיר אותם בתשובה ולסלול לישראל את הדרך למלך המשיח. אולם לפי זה עלינו להסביר למה מנבא מלאכי רק על הקרבת מנחה ולא על יתר הקרבנות כולם. אם זה יתרחש בטרם בואו של מלך המשיח, בוודאי שכל הקרבנות ינהגו כמו שכותב הרמב"ם.

לפי דברי התוספות ניתן להקריב מנחה במקום המזבח ללא מקדש וללא מזבח והמנחה היא הקרבן היחיד שניתן להעלות גם בזמן הזה. ועליה ניבא מלאכי "וערבה מנחת יהודה וירושלים"

בעיה זו אפשר לפתור ממבט הלכתי עפ"י דברי התוס' במס' זבחים (נט, ב) בד"ה (בעמוד א') "עד". שהקשו על דברי ר' יוחנן שאמר במס' זבחים (קז, ב): המעלה בזמן הזה בחוץ חייב כרת במזיד. משום דקדושה ראשונה של בית המקדש קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא. למה יתחייב על העלאה בחוץ הרי אין הקרבן ראוי לפתח אהל מועד, משום שאין שם מזבח. ויותר מזה אמרו במס' יומא (סג, א), שלמים ששחטן בחוץ קודם פתיחת דלתות ההיכל פטור, שאינו ראוי עדיין לפתח אהל מועד, משום שמחוסר מעשה של פתיחת דלתות ההיכל. וכל שכן, המעלה בזמן הזה שמחוסר בנין המזבח. ותירצו שם בתוס' שר' יוחנן שמחייב מעלה בזמן הזה משום העלאת חוץ, מיירי בהעלאת מנחה שקמצה בכלי שרת בפנים. אע"פ שאין בית, קדושת הבית קיימת, ואין צורך במזבח. דאזבחים דוקא בעי מזבח. כדכתיב "וזבחת עליו" (שמות כ, כ). וניחא השתא הא דנקט ר' יוחנן מעלה בזמן הזה עד כאן דברי התוס'.

לפי"ז יוצא שרק מנחה אפשר להקריב בזמן הזה במקום המקדש, כאשר בית המקדש בחורבנו ועדיין לא נבנה המזבח. לכן יש לפרש את דברי הנביא מלאכי "וערבה לה" מנחת יהודה וירושלים", מדובר לפני התקופה ולפני שיבנה בית המקדש השלישי כמו שמוכיחים דברי הנביא הכתובים מיד אחרי כן "וקרבתי אליכם למשפט", שמיירי לפני שיחזרו ישראל בתשובה, ולפני בואו של אליהו הנביא. והמנחה הזאת שיקריבו אותה במקום המזבח וללא מקדש, תהיה ערבה לה' כימי עולם וכשנים קדמוניות.

נוכחנו לראות כי הבית השלישי לעתיד לבוא, יעודו העיקרי יהיה כבית תפילה אוניברסלי לכל העמים, אבל הוכחנו מן התורה, מן הנביאים ומן הכתובים ומסדר התפילות של חג ומועד שתיקנו כנסת הגדולה, שאין הקרבנות בטלים לעתיד לבא ובנין ירושלים מותנה בעבודת הקרבנות. כמו שדרשו במדרש תנחומא פרשת צו (אות יד) את המקרא "היטיבה ברצונך את ציון". ואחרי כן "אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים" (תהלים נא, כ-כא). "כלומר אם אין ישראל מקריבין עולה לפני הקב"ה אין ציון וירושלים נבנית. לפי שאין נבנות אלא בזכות קרבן עולה שהיו ישראל מקריבין לפני הקב"ה", ע"כ. ולדעת הרמב"ם ביד החזקה בהל' בית הבחירה (פ"א ה"א) ובספר המצות, יעודו העיקרי

של בית המקדש בעבר ולעתיד לבא הוא "לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות. וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה. שנאמר 'ועשו לי מקדש'" (שמות כה, ח). וכן כתב בספר המצות (מצוה כ): "היא שצונו לבנות בית הבחירה לעבודה בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד, ואליו תהיה ההליכה והעליה לרגל והקבוץ בכל שנה". וכן מגדיר הרמב"ם מצוה זו לבנות בית הבחירה, בספר המצות (שורש יב): "כמו 'ועשו לי מקדש' (שמות כה, ח) שזו מצות עשה אחת מכל המצות והוא שיהיה לנו בית מוכן יבואו אליו ויחוגו בו, ובו תהיה ההקרבה ובו יהיה הקיבוץ במועדים". ולא הזכיר כלל את יעודו לעתיד לבא להיות בית תפילה אוניברסלי כמו שחזה ישעיה "כי ביתי בית תפילה יקרא לכל עמים" (ישעיה נז, ז).

המשכן והמקדש מילאו ששה יעדים עיקריים וכנגדם מצינו בתורה שש פרשיות שלמות המוקדשות למלאכת המשכן, להקמתו וחינוכו

והנה כשאנו חוקרים ודורשים ניווכח שהמשכן מילא ששה יעדים עיקריים, שלשם הוא הוקם, ובית המקדש בירושלים מילא חמישה יעדים אע"פ שהרמב"ם מונה רק שנים מהם. וכנגד ששת היעדים של המשכן, מצינו בתורה שש פרשיות שלמות מוקדשות להקמת המשכן, המחולקות לשלשה חומשים פרשיות: "תרומה", "תצוה", "ויקהל", "פקודי" בספר שמות, פרשת "שמיני" בספר ויקרא ופרשת "נשא" בספר במדבר, ואלו הם ששת תפקידי המשכן:

- א. השראת השכינה באופן קבוע בעולם, כאמור "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כה, ח), ומצינו במדרש רבה פרשת נשא (פי"ב ו): "שכן אתה מוצא מתחילת ברייתו של עולם שרתה השכינה בתחתונים כמו כתוב 'וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן' (בראשית ג, ח). וכיון שנסתלקה השכינה בעת שחטא אדם שוב לא ירדה עד שהוקם המשכן".
- ב. להיות מקריבים בו הקרבנות, כמו שכתב הרמב"ם. וכמו שנאמר "למען אשר יביאו בני ישראל את זבחייהם אשר הם זבחים על פני השדה והביאם לה' אל פתח אהל מועד אל הכהן וזבחו זבחי שלמים לה' אותם" (ויקרא יז, ב).
- ג. "חוגגין אליו שלש פעמים בשנה", כמו שהגדיר הרמב"ם הל' בית הבחירה (פ"א ה"א) וכמו שכתוב "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן ה'" (שמות כג, יז).

למה שינה שלמה המלך את הכרובים והעמיד אותם על קרקע בית קדשי הקדשים

ד. המשך קבלת התורה באהל מועד כתחליף להר סיני, ככתוב "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל" (שמות כה, כב), כמו שהסביר זאת הרמב"ן בריש פרשת תרומה (שמות כה, ב): "וכבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני. וכמו שאמר במתן תורה 'מן השמים

השמייעך את קלו ליסרך' (דברים ד, לו)... כך במשכן כתוב 'וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת... מבין שני הכרובים וידבר אליו'" (במדבר ז, פט). תפקיד זה היה בלעדי למשכן כל עוד לא נסתיים מתן התורה לישראל, וכל זמן שמשה רבינו חי, היו הכפורת והכרובים משמשים כמקום מתן התורה. לאחר שנסתלקה השכינה מהר סיני, עברה לשרות על הכפורת בין שני הכרובים מעין דוגמה של מעלה. כמו שכתב הרמב"ן (שם), כי ה' אלקי ישראל יושב הכרובים, ככתוב "ה' מלך ירגזו עמים ישב כרובים" (תהלים צט, א). וכן נאמר ביחזקאל "וכבוד אלקי ישראל עליהם מלמעלה" (יחזקאל י, יט). ולכן כשבנה שלמה את בית המקדש בירושלים, עשה שני כרובים עצי שמן עשר אמות קומתו ויתן את הכרובים בתוך הבית הפנימי וגו', ולא הקים אותם על הכפורת, כי אם על רצפת קדשי הקדשים. כמו שכתב רש"י שם במלכים א (ו, כג). והכנסת הארון לבית קדשי הקדשים נאמר "אל תחת כנפי הכרובים" (מלכים א ת, ו), ופרש"י שם (שם, ד) "אותן שעשה שלמה עומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון", ומצינו ששלמה הכניס את ארון הברית עם הכפורת והכרובים של משה לתוך ארון זהב אחר, כדי שלא יראו הכרובים של משה. והטעם לזה הוא, משום שעם סיום מתן התורה למשה רבינו באהל מועד, נסתיים תפקידם של הכרובים במקום מתן התורה. ולכן את הכרובים של שלמה העמיד על הקרקע משום שלא היה עליהם מעמד של הר סיני כמו הכרובים של משה רבינו.

ה. התפקיד החמישי של בית המקדש הוא מקום מושב הסנהדרין, שהיה צריך להיות ליד המזבח, משם יצאה תורה לישראל. כמו שהביא רש"י בריש פרשת "משפטים" (שמות כא, א): "ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח? לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח". וכן הוא שם במכילתא דר' ישמעאל (יתרו פרשה יא). ומסיימת המכילתא: "נמצינו למדים שסנהדרין באין בצד המזבח, אע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר", שנאמר "וינס יואב וגו' ויחזק בקרנות המזבח" (מלכים א ב, כח). וכן דורשת המכילתא (משפטים פרשה ד) את הפסוק "וכי יזד איש על רעהו להרגו במרמה מעם מזבחי תקחנו למות" (שמות כא, יד) - נמצינו למדין שסנהדרין בצד המזבח, אע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר, "וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח" (מלכים א ב, כח).

יתכן שתפקיד זה לא היה למשכן. מאחר שמשה רבינו שדינו היה כסנהדרין של ע"א, כמו שאמרו במס' סנהדרין (יג, ב. וטז, ב), אמנם חנה "לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שמרים משמרת המקדש" (במדבר ג, לח), אבל לא היתה ישיבתו של מכח היותו ראש הסנהדרין אלא משום שדינו היה ככהן גדול כל ארבעים שנה, כמו שאמרו במס' זבחים (קא, ב) משה רבינו כהן גדול היה, ולא מצינו ששאר שבעים זקנים ישבו בדין עם משה מסביב לאהל מועד.

ברם יתכן שאהלו של משה רבינו בכל מקום שהוא נידון כאהל מועד שם שרתה השכינה ככתוב: "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד, והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה" (שמות לג, ז). אולם זה אירע לפני הקמת המשכן.

ו. התפקיד הששי של המקדש הוא להיות מרכז לתפילות של כל ישראל, שנאמר "והתפללו אל הבית הזה" (דה"ב ו, לב) ונמצא כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד, כמו שדרשו במס' ברכות (ל, א) "כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות" (שיר השירים ד, ד) – תל שכל פיות פונים בו". ולעתיד לבא יהיה בית תפילה לכל העמים, כמו שהזכרנו לעיל. אלו ששת היעדים העיקריים של המשכן ושל המקדש. וכנגדם מצינו שש פרשיות שלמות בתורה העוסקות במלאכת המשכן בהקמתו ובחינוכו, ובחנוכת המזבח. ומכל האמור יוצא לכאורה שלא יחולו שינויים ביעדים העיקריים הנ"ל של בית המקדש לעתיד לבא. והקרבת הקרבנות נחשבת לפי כל הדעות כיעד העיקרי של בית המקדש גם לימות המשיח כנ"ל.

לפי המדרש רבה יש להבחין בין קרבנות ציבור שכלם ינהגו גם לימות המשיח, לבין קרבנות יחיד שיתבטלו לעתיד לבא פרט לקרבן תודה

כאן עלינו להשיג על כל האמור במאמרים אלו מדברי המדרש רבה בפרשת צו (פט, ז) שם נאמר: "ר' פנחס ור' לוי ור' יוחנן בשם ר' מנחם דגליא לעתיד לבא כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל. כל התפילות בטילות וההודאה אינה בטילה. הה"ד דכתיב (ירמיה לג, יא) 'קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את ה' צבאות', זו הודאה. 'זמביאים תודה בית ה'" זה קרבן תודה. וכן דוד אמר (תהלים נו, יג) 'עלי אלקים נדריך אשלם תודת לך'. תודה אין כתוב כאן אלא 'אשלם תודת לך', ההודאה וקרבן תודה". נמצינו למדים מזה שפרט לקרבן תודה יתבטלו לעתיד לבא כל הקרבנות כולן.

ונראה שאין בזה סתירה לכל האמור לעיל. משום שיש להבחין בין קרבנות של יחיד לקרבנות של ציבור, כי מהנביאים שהזכרנו לעיל ברור שקרבנות הציבור לא יתבטלו לעתיד לבא, כמו שמבוארים ומפורטים בתפילות שבת, ר"ח וחג, וביתר שאת ביחזקאל, וכפי שמזכיר זאת הרמב"ם. וכן צריך לפרש את הכתוב בישיעה הנ"ל "עולתיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי" (ישיעה נו, ז), ושהכוונה לקרבנות ציבור, וכן הרמב"ם שהזכרנו לעיל כוונתו לקרבנות ציבור, כגון קרבן תמיד וקרבנות שבת וחג הנזכרים ביחזקאל ובתפילות המוסף הנ"ל.

אבל המדרשים מדברים בקרבנות יחיד שהם יתבטלו פרט לקרבן תודה שלא יתבטל לעולם כמו שלומד זאת המדרש מן הכתובים בירמיה ובתהלים.

ברם מכמה סוגיות בתלמוד אפשר להוכיח שגם קרבנות יחיד לא יתבטלו לעתיד לבא, שכן מצינו במס' שבת (יב, ב) בתוספתא (שם פ"א ה"ו): "לא יקרא לאור הנר שמא יטה. אמר ר' ישמעאל בן אלישע אני אקרא ולא אטה. פעם אחת קרא ובקש להטות, אמר כמה גדולים דברי חכמים וכו'. ר' נתן אמר קרא והטה וכתב על פנקסו: אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת. לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמינה". משמע שלעתיד לבא ימשיכו להקריב קרבנות יחיד הבאים על חטא.

וכן מצינו בסוגיא אחרת במס' יומא (פ, א): "א"ר אלעזר האוכל חלב בזמן הזה צריך שיכתוב לו שיעור, שמא יבא בי"ד אחר וירבה בשיעורין". ופירש רש"י (שם ד"ה "אלא"), "האוכל כזית בינוני אל יכתוב מחוייבני חטאת, אלא יכתוב כזית בינוני אכלתי, שמא יבא בי"ד ויפטרנו מקרבן ונמצא מביא חולין לעזרה". אלמא שבבית המקדש השלישי שיבנה במהרה בימינו ימשיכו להקריב קרבנות חטאת. וכן מצינו בתלמוד ירושלמי מס' פאה (פ"א הל"א): "ר' הושעיה אמר, האוכל איסור בזמן הזה צריך לרשום עליו את השיעור. שמא יעמוד בי"ד אחר וישנה עליו את השיעורים ויהיה יודע מאיזה שיעור אכל". נוסף לכך מצינו שכל הלכות הקרבנות נחשבות בגמ' כ"הלכתא למשיחא". כמו שמצינו במס' סנהדרין (נא, ב): "א"ל אביי אלא מעתה שחיטת קדשים לא ליתני הלכתא למשיחא?" וכן בזבחים (מה, א), ששאל רבא, "הלכתא למשיחא?" ופירש רש"י שם ד"ה "הלכתא": "הרי קבע לנו הלכה הצריכה לנו לימות המשיח כשיבנה בית המקדש ועכשיו לא הוצרכנו לה". משמע מזה שלימות המשיח יתחדשו כל ההלכות של קדשים ושחיטת הקרבנות והקרבנות. והרי שם מדובר בקרבנות הבאים באיסור כגון הלכות פיגול.

ברם, מהתוס' שם בזבחים ובסנהדרין (נא, ב) בד"ה "הלכתא למשיחא", משמע להיפך, שאין לפסוק הלכות לימות המשיח שהן קשורות עם עשיית עבירה, דהיינו שנוהגות אך ורק לימות המשיח, וגם כרוכות בעשיית איסור. משום שאז יהיו כולם צדיקים כמו שכתבו בתוס' ישנים (יומא יג, א) בד"ה "הלכה", דלא שייך למיפרך הלכתא למשיחא אלו היכא שיש עבירה בדבר. כגון במחשבת פיגול ושריפת בת כהן בסנהדרין שהרי זה אינו רגיל להיות משום שהוא מכוון לימות המשיח, וגם אז לא יהיה הדבר משום שיהיו כולם צדיקים. משמע מדבריהם שהתמיהה של התלמוד "הלכתא למשיחא" פירושה שגם לימות המשיח לא נזדקק להלכות אלו. ברם מהסוגיות שהזכרנו ומכמה סוגיות אחרות בש"ס יש להוכיח שכל הקרבנות יתחדשו לימות, בין של יחיד ובין של ציבור.

האם קיימת אפשרות הלכתית של היווצרות מצב ביניים בין תקופת הגלות לימות המשיח, בה יתכן לבנות בית המקדש ללא זיקה לבית השלישי של יחזקאל?

וכאן עלינו לברר בעיה אחרת שהיא עקרונית מאד מבחינת ההלכה. האם קיימת אפשרות בהלכה שיבנה בית מקדש בזמן הזה או שיקריבו מבלי שיהיה לזה קשר להגשמת החזון של בנין בית המקדש של יחזקאל וללא כל זיקה וקשר לממלכות בית דוד ולביאת המשיח ולתקופתו? כשם שאירע בימי עזרא ונחמיה שמקודם חשבו לבנות את הבית השני לפי התכניות של יחזקאל משום שחשבו שהם מגשימים בו את החזון הנבואי של יחזקאל ולבסוף בנו אותו כבית הראשון, ובית המקדש של יחזקאל הפך להיות חזון לימות המשיח.

לכאורה אפשר להביא ראיה לשאלה זו ממס' נזיר (לב, ב), שם למדו מן הכתוב בירמיה

(ז, ד) "היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה" שלש פעמים, ללמדנו שרק שלשה היכלות יבנו בדברי ימיו של ישראל, השנים עתידין ליחרב והשלישי, כסא יום ה' הגדול והנורא, לא ימוש לנצח. כמו שכתבו שם בתוס' (לג, ב) ד"ה "אמר", אף שרש"י בפירושו לירמיה (ז, ד) מפרש בשיטה אחרת שאינה תואמת את שיטת התלמוד במס' נזיר.

לכאורה בעיה זו תלויה במחלוקת של אבות העולם בדבר מעמדו ההלכתי של בר כוזיבא, ר"ע כשראה אותו אמר "דין הוא מלכא משיחא". ור' יוחנן תורתא חלק על ר"ע, כמבואר בירושלמי תענית (פ"ד הל"ה) ובמדרש רבה איכה רבתי (פ"ב ד) שאמר לו ר' יוחנן בן תורתא לר"ע: יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבוא. ולכאורה נראה שר"ע היה יחיד בדעתו וכל חכמי ישראל היו בדעה אחת עם בן תורתא.

ברם הרמב"ם לא כתב כן אלא שדימו כל חכמי ישראל שזהו המלך המשיח כמו שכתב בהל' תעניות (פ"ה ה"ג) על ביתר: "והיה להם מלך גדול ודמו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח. ונפל ביד הרומיים, ונהרגו כולם" וכו'. משמע שלא רק ר"ע אלא כל ישראל וגדולי החכמים חשבו שבר כוכבא הוא המלך המשיח. וגם בהל' מלכים (פ"א ה"ג) כתב כן הרמב"ם: "שהרי ר"ע חכם גדול מחכמי המשנה, והוא היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך. והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח, ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח". כאן נקט הרמב"ם בלשון שכל חכמי דורו דימו שהוא המלך המשיח.

נמצינו למדים מדבריו שכל חכמי דורו של בר כוכבא חשבוהו למלך המשיח. ולא הזכיר כלל הרמב"ם שר' יוחנן בן תורתא חלק עליהם.

זהו משום שלדעת ר"ע וחבריו לא יתכן מבחינת ההלכה שיווצר מצב ביניים, בין תקופת הבית השני לבית תקופת הבית השלישי, היא התקופה המשיחית, ביחוד כאשר הוכחנו כבר במאמר אחר³ שבר כוכבא תכנן את טהרת מקום המקדש וחידוש העבודה אלא שלא הספיק להם הזמן עד שנפלו בידי אדריינוס קיסר. בין אם משך זמן מלכותו של בר כוכבא היה שתי שנים ומחצה, בפי שיטת התלמוד בבבלי במס' סנהדרין (צג, ב): "בר כוזיבא מלך תרתין שנין ופלגא". ובין לפי התלמוד ירושלמי במס' תענית (פ"ד הל"ה), ש"שלוש שנים ומחצה עשה אדריינוס מקיף על ביתר". משמע מזה שמלכותו של בן כוזיבא נמשכה יותר. מכל מקום לא הספיק לחזור ולבנות את בית המקדש עד שנפל בימי הרומאים.

3. בתורת המועדים במאמר "מלחמת בר כוזיבא לאור ההלכה" (עמ' 491)

ברקע ההלכתי בחילוקי הדעות בין ר"ע לר' יוחנן בן תורתא נמצא אולי הפתרון של בעית התהוות "מצב ביניים" בהסטוריה היהודית, בין תקופת הגלות לתקופה המשיחית

סביר להניח שבמחלוקת זו בין ר"ע לר' יוחנן בן תורתא תלויה גם השאלה שלנו האם אפשרי הוא חידוש עבודת הקודש בתקופת ביניים בין חורבן הבית השני לבנין הבית השלישי מבלי להיות קשור עם התקופה המשיחית. ונראה שלפי דעתו של ר"ע זה לא יתכן, לכן כאשר ראה את נצחונותיו של בן כוזיבא וההכנות לבנין בית המקדש ואולי גם חידשו את עבודת הקרבנות במקום המקדש, משום שקיימא לן 'מקריבין אע"פ שאין בית', כמבואר בבבלי במס' מגילה (י, א) ובשאר מקומות בתלמוד, בשם ר' יהושע - הכריז עליו ר"ע מיד שהוא המלך המשיח. משום שאין אפשרות מצב ביניים, בין החורבן לגאולה, בו תתחדש העבודה במקום המקדש. מה שאין כן לפי דעת ר' יוחנן בן תורתא וחבריו. גם בעת נצחונותיו של בן כוזיבא לא היה כל צורך להכיר בו כמלך המשיח, מאחר שקיימת לפי דעתם אפשרות של מצב ביניים שאינו מחייב כניסה לעידן המשיחי. והוא הדין בזמננו, יתכן שאנו במצב ביניים כזה.

ברם לפי שיטת הרמב"ם שכל חכמי ישראל אימצו את דעת ר"ע, יוצא שאין אפשרות מבחינת ההלכה ליצור מצב ביניים, אלא כל חידוש העבודה במקום המקדש מחייב בנייתו של הבית השלישי של יחזקאל. וזה מחייב שינוי מהותי באורח חייו של עם ישראל ושינויים במערכות הטבע, לפי השיטות החולקות על שמואל שאמר "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד" (שבת סג, א). מכיון שבדבריו של הרמב"ם משתמע שאוחז את החבל, בנידון זה, בשני ראשיו. מצד אחד מביא את דבריו של שמואל כמו שכתב בשלהי (פ"ט ה"ב) מהלכות תשובה, ומאידך הוא מביא בהל' תשובה (פ"ח ה"ז) את שיטת ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן שאמר במס' שבת (סג, א) ובשאר מקומות: "כל הנביאים כולם לא נתבאו אלא לימות המשיח. אבל עולם הבא 'עין לא ראתה אלקים זולתך'" (ישעיה סד, ג). שיטה זו חולקת על שמואל כמו שאמרו בגמ' הנ"ל. וכבר עמד על סתירה זו בדברי הרמב"ם הלח"מ (פ"ח ה"ז) על אתר ואין כאן המקום לבירור זה.

לפי שיטת הרמב"ם לא יתכן לבנות בית המקדש בזמן הזה מבלי שימלא אחר החזון והתכניות של בית המקדש של יחזקאל

ולכאורה גם לשון הרמב"ם בספר המצות שלו (סוף שורש יד), מורה שמבחינת ההלכה אין מקום למצב ביניים בין חורבן הבית לבניינו של הבית השלישי שיקריבו קרבנות או יעשו כל עבודה אחרת הקשורה עם בית המקדש. שכן כותב שם הרמב"ם: "ולכן פרסום אלו כלם אצל רוב האנשים כל מצות עשה או לא תעשה, שתתלה בקרבנות, או בעבודות וכו', לא אצטרך לומר בה זאת לא תתחייב אלא בפני הבית אחר שזה מבואר לפי מה

שהזכרנו" ומשמע מכל דבריו שם שאין אפשרות ליצור מצב שבו תתחדש העבודה בחלקה במקום המקדש. מבלי שזה יוגדר כ"בפני הבית". הראשון והשני, או השלישי, כפי שהוכחנו זאת גם מסוגיית הגמ' במס' נזיר (לב, ב).

אולם מכיון שגם הרמב"ם פוסק כעדות הנביא בזבחים (סב, א) וכו' יהושע (מגילה י, א) "שמקריבין אע"פ שאין בית" כמו שכתב בהל' בית הבחירה (פ"ו הט"ז): "לפיכך מקריבין הקרבנות כולן אע"פ שאין שם בית בנוי ואוכלין קדשי קדשים בכל העזרה אע"פ שהיא חריבה ואינה מוקפת במחיצה" וכו'. יוצא שבכל זאת קיימת לפי ההלכה אפשרות כזאת של יצירת מצב ביניים מבלי שתהיה לו זיקה לעידן הבית השלישי.

כי נתאר לעצמנו מצב שבו מקום המזבח פנוי במקום העזרה, ויבואו כהנים ויקריבו במקומו מנחה שאינה זקוקה למזבח, כפי שהזכרנו לעיל. או שיבנו מזבח במקומו בממדים יותר קטנים וללא הקפדה על מידות המזבח הכתובות ביחזקאל. כי גם אם המזבח קטן ממה שהיה בבית הראשון והשני הוא כשר. כמו ששינונו במס' זבחים (סב, א) שמידת ארכו ומידת רחבו ומידת קומתו של המזבח אין מעכבים ובלבד שלא יפחתנו ממזבח שעשה משה שהיה אמה על אמה. ופירשו שם בתוס' ד"ה "מדת", "והא דכתיב 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל' (דברי הימים א כח, יט). ומיירי אף גבי המזבח כדאיתא (בפרק כסוי הדם (חולין פג, ב)), דמה בית ששים אמה אף מזבח ששים. היינו שיהא קדוש עד ששים אם ירצו להרחיבו, ולא שיהא חובה לעשות כן".

וכן פסק הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ב הי"ז): "אבל מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו אינן מעכבין והוא שלא יפחות מאמה על אמה ברום שלש אמות". כשיעור מקום המערכה של מזבח מדבר. כי אז יוצר מצב ביניים מאיליו. משום שאין להגדיר אותו כבפני הבית. ובודאי שאין לו זיקה לבית השלישי של יחזקאל המכוון לתקופה המשיחית כמו שקבע הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות (פ"ב הי"ד). כך שבאופן עקרוני מבחינת ההלכה שבידינו, וכן מבחינה מעשית, תתכן תקופת ביניים בין תקופת הגלות לבין מלכות בית דוד, בלי שתתחדש עבודת הקודש במקום המקדש ולו באופן מצומצם כגון ע"י הקרבת מנחות, מבלי לשייך תקופה זו לימות המשיח, או לעידן הבית השלישי של יחזקאל. וכבר ראינו שיתכן מאד שלמצב ביניים זה התכוון הנביא מלאכי בנבואתו השגורה כל כך בפינו בסיומן של תפילות י"ח "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמוניות". לאחר שהוכחנו מדברי הנביא עצמו, שאין מדובר לימות המשיח, כי אם בתקופת הביניים כפי שהיא מוגדרת כאן.

בעיית הכהונה מהווה לפי שיטת הרמב"ם מכשול לחידוש עבודת הקרבנות

לפי שיטת הרמב"ם שכהני חזקה אינם כשרים מן התורה לעבודת הקודש

כעת עלינו לברר את בעיית הכהונה בזמן הזה לצורך עבודת הקודש. האם נחשבים הם הכהנים בזמננו ככהנים ודאיים או לא? זאת לאור דברי הרמב"ם בהל' איסורי ביאה (פ"ב

ה"א): "כל כהנים בזמן הזה בחזקה הם כהנים, אין אוכלין אלא בקדשי הגבול והוא שתהיה תרומה של דבריהם. אבל תרומה של תורה אין אוכל אותה אלא כהן מיוחד" עכ"ל. וברור שלצורך עבודת הקרבנות חייב הכהן להיות מיוחד כמו שכתב שם הרמב"ם בה"ב, "איזהו כהן מיוחד? כל שהעידו לו שני עדים וכו' והוא הכהן ששימש ע"ג המזבח" וכו' ושנינו בשלהי מס' מדות (פ"ה מ"ד): לשכת הגזית שם היתה סנהדרין גדולה של ישראל יושבת ודנה את הכהונה וכהן שלא נמצא פסול "לובש לבנים ומתעטף לבנים נכנס ומשמש עם אחיו הכהנים. וי"ט היו עושים שלא נמצא פסול בזרעו של אהרון הכהן". ובמס' קידושין (פ"ד מ"ה) שנינו, "אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה". משמע שהכהנים העובדים על המזבח צריכים להיות המיוחדים ביותר. וכן פסק הרמב"ם בהל' ביאת המקדש (פ"ו הי"א) "בי"ד הגדול היו יושבין בלשכת הגזית ועיקר מעשיהם התדיר שהיו יושבין ודנין את הכהונה ובודקין הכהנים ביוחסין ובמומין". א"כ איך יכולים אנו לדון על חידוש העבודה כאשר אין לנו אלא כהני חזקה?

כמו כן תתעורר בעית המיקום של המזבח הראשון כפי שהוכחנו כבר שמקומו של המזבח מעכב. וכן יש לברר עוד כמה בעיות חמורות בנושא חידוש עבודת המקדש, וכולם מנויות במדרש תנחומא פרשת "וישלח" (סימן ט): "א"ר יצחק עכשיו אין לנו לא נביא, לא כהן, לא קרבן, לא מקדש ולא מזבח, מי מכפר עלינו? אף על פי שחרב בית המקדש לא נשתייר בידינו אלא התפילה הזו".

יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו.